

Kopper, kolera og skarlagensfeber

– historien om epidemilazarettet Flintholm 1872-1944

Af *Linda Ottsen*

En gård ved navn Flintholm, som lå placeret i den vestlige del af Frederiksberg, gennemgik i vinteren 1871-72 en mindre renovering, og skulle fremover fungere som hospital for de af Frederiksberg Kommunes epidemipatienter, der led af indførte sygdomme som kopper, tyfus og kolera. Denne artikel vil tage udgangspunkt i gårdens historie som epidemihospital fra året 1872, hvor det blev oprettet, og frem til 1944, hvor man på et kommunalbestyrelsesmøde erklærede det for lukket. Formålet med artiklen er at afdække et hidtil ukendt hjørne af Frederiksbergs historie. Fokus vil primært være rettet mod kommunalbestyrelsen, sundhedskommissionen og fattigkommissionens håndtering af de udefrakommende epidemier, set i forhold til økonomi og hospitalskapacitet. Historien om Flintholm som lazaret er en del af en større historie, nemlig historien om en kommune i udvikling, om øget befolkningstilvækst samt om de lange linjer inden for fattigvæsen og hospitalsvæsen på Frederiksberg.¹

Hvorfor valget faldt på netop gården Flintholm, da Frederiksberg Kommune fandt det nødvendigt at udvide kapaciteten på epidemiområdet, vil blive belyst, og samtidig vil Flintholms rolle som lazaret blive undersøgt, dels i forhold til brug gennem årene, og dels i forhold til hvilke sygdomme, der var repræsenteret på stedet. Endelig vil også driften af lazarettet blive beskrevet. Det faste personale var forvalteren og økonomaen, og fra 1899 til 1938 var det ægteparret Johannes og Ida Nielsen, der virkede i disse stillinger.

Kildematerialet til artiklen er hentet fra Frederiksberg Kommunalbestyrelses forhandlingsprotokoller, Frederiksberg Fattigvæsen og hospitalsvæsenets årsberetninger, samt breve, udvalgsreferater m.m. fra arkivet efter hospitalet og sekretariatet.

Gården Flintholms forhistorie

I 1783 overtog staten fem parceller, efter at gården Godthåb var gået konkurs.² Parcellerne lå i den vestlige del af Frederiksberg, nærmere betegnet vest for Lampevej (nuværende Howitzvej og Finsensvej).³ Jordarealerne, som tidligere havde hørt under Christian 4.s ladegård, var fra slutningen af 1600-tallet overgået til græsning for kronens dyr. Men i løbet af 1700-tallet blev store dele af de kongelige marker bortforpagtet til sognets bønder, hvilket betød, at de igen fik mulighed for at drive landbrug, samt at Frederiksberg igen fik status som selvstændig landsby.⁴

Parcellerne blev imidlertid hurtigt afhændet, og nummer 11 på 24½ tønder land blev i 1785 købt af landmand Jacob Nielsen Flindt. Han

Udsigt fra Brønshøj over en del af det frederiksborgske landdistrikt. I midten ses gården Flintholm i frie, landlige og ubebyggede omgivelser. Tegning af Herholdt, 1854. (Københavns Museum)

opførte en gård, som senere fik navn efter ham selv: Flindt med tilføjelsen holm.⁵ På det tidspunkt var Flintholm en mindre avlsgård, som bestod af en hovedbygning i bindingsværk, en stald til enkelte køer og heste, og en bygning med lo og lade. Jacob Flindt beholdt gården frem til 1810, hvorefter den skiftede ejer flere gange.⁶ I 1827 overgik Flintholm til ejeren af den nærliggende gård Grøndal. Kaptajn Claessen, der havde købt gården, søgte om, og fik kongelig bevilling til at nedlægge Flintholm som selvstændigt avlsbrug, på betingelse af at der forblev 1½ tønder boniteret jord tilbage omkring gården. Resten af jorden lagde han ind under Grøndal, hvorefter han renoverede Flintholm med videresalg for øje. Da der også var blevet anlagt en have, havde gården ændret karakter, hvilket bevirkede, at Flintholm, de næste mange år, kom til at fungere som landsted.⁷

Baggrunden for epidemihospitalets oprettelse

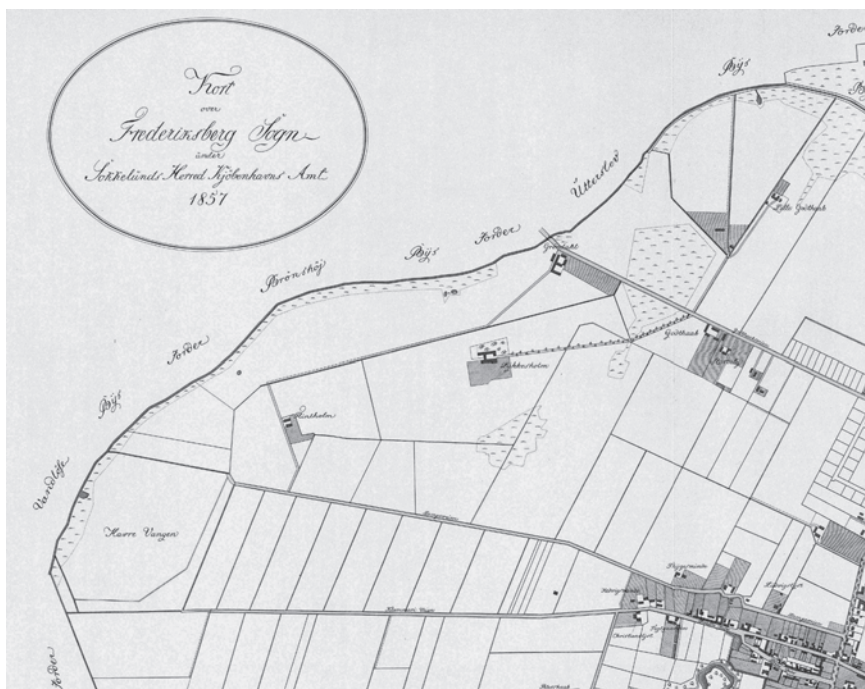
I 1871 blev Københavns Kommune ramt af en omfattende koppeepidemi. Af frygt for at smitten skulle spredes til Frederiksberg, stillede Frederiksberg Fattigkommission i september 1871 et forslag til kommunalbestyrelsen om erhvervelse af en ejendom, som kunne huse byens epidemiske patienter. Frederiksberg Kommune var nemlig kun i besiddelse af en mindre epidemibygning i træ, beregnet til fem personer.⁸ Bygningen, som blev kaldt koleralazarettet, hørte under det daværende Frederiksberg Hospital, men eftersom lazarettet var fuldt belagt med tyfuspatienter, var der ikke tilstrækkeligt med sengepladser i tilfælde af nye udbrud af epidemiske sygdomme.⁹ Epidemibygningen, som lå i umiddelbar nærhed af hospitalet, var i dårlig stand, blæsten suste ind gennem væggene, og at stedet samtidig var hjem søgt af mus og andet utøj, gjorde ikke forholdene bedre.¹⁰ Fattigkom-

missionens bekymring over de utilstrækkelige forhold viste sig at have hold i virkeligheden, da de første tilfælde af kopper viste sig på Frederiksberg allerede i slutningen af året.

Overordnet havde de administrative forhold ændret sig meget på Frederiksberg, siden Jakob Nielsen Flindt i 1785 opførte sin gård vest for Lampevej. Dette skyldes, at byen var blevet underlagt et helt nyt styre. På landsplan havde et grundlovssikret demokrati i 1849 afløst den på alle måder forældede enevælde, og i denne ånd havde flere politikere og borgere på Frederiksberg kæmpet for at få kommunal selvstændighed. At dette bar frugt, kan ses i udformningen af den såkaldte Frederiksberg-resolution, som blev til på et borgermøde i koncertpavillonen Odeon den 13. november 1857.¹¹ Medlemmer af Folketinget besluttede at indbringe resolutionen til lovforslag, og loven blev vedtaget og underskrevet af Frederik 7. den 29. december 1857.

Den særlige frederiksbergske kommunallov trådte i kraft den 1. juli 1858, og med den blev Frederiksberg en selvstændig kommune, hvilket betød at sognefællesskabet med Hvidovre ophørte. Loven gav i princippet Frederiksberg status af købstadskommune, men i forhold til Københavns Amtskommune var Frederiksberg fortsat en landkommune.¹² 1857-lovens §16 bestemte nemlig, at Frederiksbergs forhold til amtsrepartitionsfonden skulle forblive uforandret, og dette var en afvigelse fra købstadslovgivningen, og betød, at amtskommunen stadig havde ansvaret for visse udgifter i Frederiksberg Kommune, nemlig rets- og politivæsen samt hospitalsvæsen. Imidlertid blev der indgået en overenskomst mellem Frederiksberg og amtet, der betød, at Frederiksberg Kommune, mod at modtage 4.000 kr. årligt, selv skulle sørge for det frederiksbergske politivæsen, og – ifølge værket ”Frederiksberg Kommune 1858-1900” – ”ligeledes paa Hospitalsvæsenets Omraade væsentlig sørgede for sig selv og kun stillede ringe Krav til Amtskommunen”.¹³ På denne måde blev der blødt op på lovens §16, og flere af de amtskommunale opgaver blev kommunale. Der blev ikke lavet en egentlig overenskomst på hospitalsområdet som på rets- og politiområdet, men der fandt i praksis en deling sted mellem Frederiksberg og amtsråds kredsen. De veneriske sygdomme (kønssygdomme) hørte fra begyndelsen under amtsrepartitionsfonden, og det var amtsrådets opgave at sørge for de nødvendige hospitalspladser. Det samme gjaldt for såkaldt uhelbredeligt sindssyge, som efter 1863 blev anbragt på amtssygehusets dåreafdeling. I 1858, da Frederiksberg blev selvstændig kommune, fandtes der ikke noget hospital for amtsråds kredsen. Det kom først til senere, da amtet i 1863 opførte amtshospitalet i Ryesgade.

De såkaldt indførte – eller udefrakommende – sygdomme som kopper, exanthematisk tyfus, kolera og andre smitsomme sygdomme, lå uden for amtsrådets ansvarsområde, men i Frederiksberg Kommunes regi. Denne praksis lå til grund for, at man på Frederiksberg Hospital havde oprettet det lille koleralazaret. Øvrige smitsomme sygdomme hørte under amtet, for så

Frederiksberg 1857. På kortet kan man se det næsten ubebyggede område vest for Fasanvejen og nord for Lampevejen, med gårdene Flintholm, Lykkesholm, Grøndal og Godthåb. (Gengivet efter Frederiksberg. Minorerede matrikelkort 1811-1957)

vidt de ikke blev modtaget på Frederiksberg Hospital. Man kan sige, at hvor Frederiksberg Kommune på epidemiområdet havde ansvaret for de indførte smitsomme sygdomme, var det meningen, at amtet skulle tage sig af de hjemlige infektionssygdomme og epidemier. Her kan nævnes skarlagensfeber (scarlatina), difteritis og croup, som blev behandlet på amtsygehuset i Ryesgade. Men selv om ansvaret for en stor del af amtskredsens patienter påhvilede amtsrådet, lykkedes det ikke amtet i tilstrækkeligt omfang at leve op til ansvaret, hvorfor Frederiksberg gennem årene selv måtte træde til og løse de amtskommunale opgaver.¹⁴

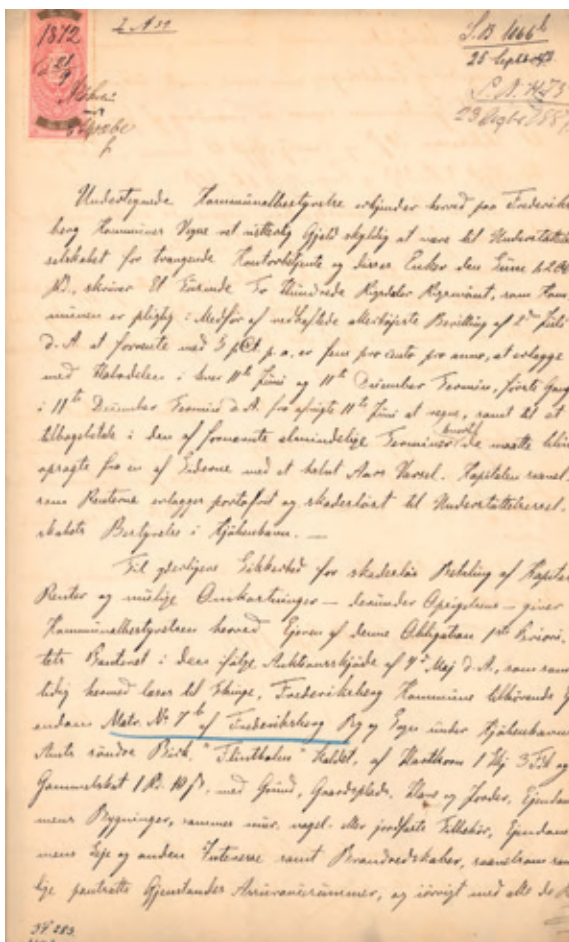
Med loven af 1857 fik Frederiksberg med virkning fra 1. juli 1858 sin egen forfatning og en kommunal styreform med en kommunalbestyrelse til at varetage de politiske anliggender. Kommunalbestyrelsen fik i forfatningen tildelt både den besluttende og den udøvende myndighed. Birkedommeren for Københavns Amts Søndre Birk var født medlem af og formand for kommunalbestyrelsen. Han fik samme position som magistraten eller byfogden i købstæderne. Derudover sad der i repræsentationen syv folkevalgte medlemmer, som valgte deres egen formand. I takt med at befolkningstallet steg og opgaverne blev flere, øgedes medlemmernes antal i repræsentationen til ni i 1863, og til femten medlemmer i 1896. Kommunalbestyrelsen var til

at begynde med ikke opdelt i partigrupper. Det var først da partisystemet udviklede sig på landsplan i 1890'erne, at kommunalbestyrelsen fulgte med og blev politiseret.¹⁵

Til at varetage kommunens mange opgaver blev der nedsat et antal udvalg og særlige kommissioner. Frederiksberg Fattigkommission skulle, ifølge loven af 1857, bestyre fattigvæsenet uafhængigt af kommunalbestyrelsen. Dog skulle kommende udgifter indberettes til kommunalbestyrelsen. Eventuelle uoverensstemmelser skulle afgøres af enten amtmanden eller Indenrigsministeriet. Hospitalsvæsenet hørte fra starten under fattigkommissionen.¹⁶ Kommissionen bestod af sognepræsten som formand (frem til 1896), to medlemmer udpeget af og valgt fra kommunalbestyrelsen, og to af byens borgere, ligeledes valgt af kommunalbestyrelsen.¹⁷ Frederiksberg Sundhedskommission, der også spillede en central rolle i forhold til Flintholm, bestod af birkedommeren, der var formand, en bygningsinspektør, et lægekyndigt medlem samt to medlemmer af kommunalbestyrelsen. Sundhedskommissionen blev nedsat for at opfylde kravet, jf. lov af 12. januar 1858, om, at København og købstæderne skulle udarbejde politiforskrifter gennem de lokale sundhedsvedtægter. I 1860 fik Frederiksberg således sin første sundhedsvedtægt. Sundhedskommissionens ressortområde var eksempelvis vandforsyning, spildevandsafløb, møddinger og latriner. Og tilsynet med sundhedspolitiet og overholdelsen af sundhedsvedtægten var overladt til kommissionen selv.¹⁸

Efter kommunalbestyrelsesmødet i september 1871 anbefalede fattigkommissionen og sundhedskommissionen kommunen at købe ejendommen Flintholm som epidemihospital, da de mente, at den ville være "særdels tjenlig til Formålet".¹⁹ Epidemien bredte sig hurtigt i kommunen, så derfor var det nødvendigt for kommunalbestyrelsen at tage affære. I begyndelsen af 1872 købte kommunen "den ¼ Mil vest for Hospitalet beliggende lille Landejendom Flintholm og den tiltagende Epidemi nødte til hovedkulds at montere denne og tage den i Brug".²⁰ Gården Flintholm af "Frederiksberg By og Sogn under Kjøbenhavns Amts Søndre Birk" lå på matrikel nr. 7b, og den blev købt med "Grund, Gaardsplads, Have og Jorder, Ejendommens Bygninger sammen med nagel- eller jordfast Tilbehør".²¹

Samtykke omkring købet af ejendommen blev givet af Indenrigsministeriet. Frederiksberg Kommunalbestyrelse måtte efterfølgende erklære, at de på kommunens vegne var "ret vitterlig Gjæld skyldig at være til Understøttelsesselskabet for trængende Kontorbetjente og disses Enker den Sum 1.200 Rdl.". ²² Afbetalingen blev, efter gammel aftale, forrentet med 5 % pro anno. En tidligere ejer af gården, Jens Larsen, var gået fallit i 1856, og i den forbindelse havde han indgået aftale med understøttelsesselskabet om at blive købt ud. At Frederiksberg Kommune seksten år senere indgik en lignende aftale med selskabet, tyder på at den fallitramte gårdejer ikke havde haft mulighed for at overholde sin del af aftalen.²³

Erklæring omkring erhvervelsen af ejendommen Flintholm, matrikel 7b, underskrevet af den samlede kommunalbestyrelse den 21. september 1872. (Frederiksberg Stadsarkiv)

Med kommunaloven af 1857 blev det af Frederiksberg og Hvidovre fællesejede fattighus i Allégade 14 solgt, men den endelige adskillelse mellem Frederiksberg og Hvidovres fattigvæsen trådte først i kraft den 1. januar 1861. Da Frederiksbergs nye fattigkommission mødtes første gang i marts 1862 stod det højt på dagsordenen at finde nye og egnede lokaliteter til et fattighus. Valget faldt på en parcel ved Lampevej 20 på 3 tønder land, hvor politi- og brandstationen ligger i dag (Howitzvej). Den 27. august 1863 stod en toetages bygning klar med plads til 50 fattiglemmer, og i tidens ånd var der også lokaler til de husvilde, sygestuer til de syge og celler til de sindssyge. Denne sammenblanding var betinget af, at der ikke var den store skelnen mellem fattighus og sygehus. De der blev indlagt, fik en seng at sove i og lidt mad. Retfærdigvis må det siges, at de blev tilset af en fattiglæge, men ellers blev de passet af arbejdende fattiglemmer. På Lampevej blev der indrettet tre sygestuer i fattighuset med plads til i alt 17 patienter. Stedet kom til at hedde Frederiksberg Sogns Sygehus.²⁴

I kommunalbestyrelsen havde der forud været en diskussion om at bygge et egentligt sygehus, men fattigkommissionens formand, pastor Holsøe, mente ikke Frederiksberg skulle bekoste et sygehus til kommunens patienter, eftersom ansvaret for patienternes pleje formelt lå hos amtsrådet. Holsøe havde, jf. loven af 1857, principielt ret i sin påstand, men udviklingen gik i en anden retning, da der i denne periode af Frederiksberg historie var en kraftig stigning i befolkningstilvæksten. Op gennem 1800-tallets første halvdel var tilvæksten steget støt. På ti år – fra 1850 og frem til 1860 – voksede befolkningen fra 3.000 til over 8.000 indbyggere.²⁵ Sygestuerne var af samme grund ofte overbelagte, og oveni blev sammenblandingen af husvilde, politiets arrestanter og syge patienter en lidt for krydret cocktail. Frederiksberg Fattigkommission måtte derfor skride til handling, og i 1866 besluttede de at bygge et nyt fattighus, ligeledes på Lampevejsgunden. Det stod færdigt i 1866, hvilket betød, at det gamle fattighus herefter kunne indrettes udelukkende til hospital, med plads til 69 patienter. På hospitalet var det imidlertid ikke kun forholdene, der var blevet optimeret. Også patientplejen var blevet forbedret, hvilket bl.a. skyldtes at fattiglemmerne var blevet skiftet ud med antagne opsynskoner, som varetog tilsynet af patienterne sammen med en tilknyttet læge.²⁶ I nabokommunen København var Kommunehospitalet blevet indviet i 1863, og på landsplan blev der i årene fra 1840 og frem til 1880 bygget 67 nye sygehuse.²⁷ Selv om det var et skridt i retningen af en endelig adskillelse af fattig- og hospitalsvæsen, på vej mod et moderne hospitalsvæsen, så hørte hospitalet i 1872, da Flintholm blev indrettet som epidemihospital, fortsat under Frederiksbergs fattigvæsen, hvorfor fattigkommissionen stod for det administrative ansvar for det nye epidemihospital på Lampevej.²⁸

Epidemilazarettet tages i brug 1872

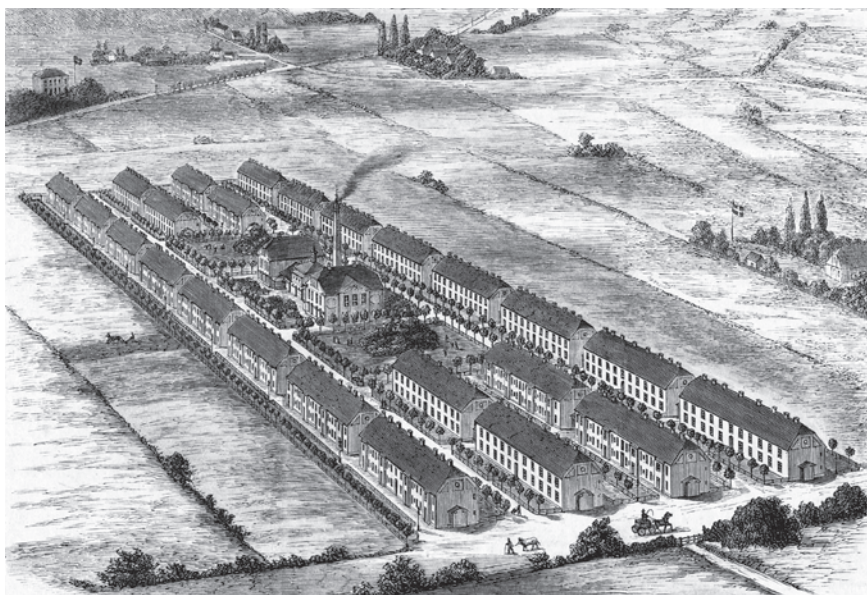
Det var selvsagt nødvendigt for kommunen at foretage forbedringer af ejendommen Flintholm. Som noget af det første blev der indrettet en badestue, og vandforsyningen, der ifølge fattigkommissionen ”i Begyndelsen var slet, blev baade i Kvantitet og Kvalitet forbedret.”²⁹ Men efter en hastig ombygning stod Flintholm den 25. februar 1872 klar til at modtage de første patienter. I beretningen fra Frederiksberg Sogns Fattigvæsen for regnskabsåret 1871/72 fremgår det, at Flintholm kunne huse 40-45 patienter. I ejendommens hovedbygning var der således seks værelser fordelt på to etager, derudover var der et køkken, det føromtalt baderum, et baghus med tre værelser og et brændeskur. Belægningsprocenten på Flintholm varierede fra måned til måned, men ved udgangen af 1872 havde der i alt været indlagt 161 koppepatienter på hospitalet, fordelt på kvinder, mænd og børn. Ud af de 161 patienter døde 24, hvoraf de 11 var børn. Den højeste belægning på en dag er noteret til den 25. april 1872, hvor der var indlagt i alt 39 patienter. Tilsynet med patienterne blev normalt foretaget af læger fra Frederiksberg Hospital, men i de perioder hvor epidemien var værst, flyttede

der en lægekandidat ind på stedet. De patienter, der blev indlagt på epidemihospital på den tid, fik ikke nogen egentlig behandling. De blev isoleret og fik pleje, men derudover var der ikke meget personalet kunne gøre for de smittede patienter.³⁰ På Flintholm blev de koppepatienter, der overlevede opholdet, badet i en kloropløsning dagen før, de forlod hospitalet, jf. fattigkommissionens årsberetning 1872/73.

Modsat en pludselig opdukket sygdom som f.eks. halsbetændelse eller et brækket ben, som man kan blive ramt af uden forudelse, synes epidemiske sygdomme ofte at være mere forudsigelige. Man har hørt om, hvor de er udbredt i forvejen, og man kender epidemiologien.³¹ Dette forhold synes også at have gjort sig gældende for epidemilazarettet på Flintholm, dels ved oprettelsen og dels senere hen, hvor forlydender om, at en epidemi kunne være nært forestående, resulterede i, at der blev taget forholdsregler fra bl.a. kommunalbestyrelsens side. At rygter om en given epidemi på denne måde er løbet i forvejen, har givetvis også skabt frygt i befolkningen. Sådan var det i 1872, og sådan er det i dag.³²

I 1700-tallet var kopper en af de helt store epidemier i Europa. Epidemien kom fra Asien, hvor op mod 60 millioner mennesker døde af sygdommen. Symptomerne var høj feber og væskende blærer, som bredte sig over hele kroppen. I slutningen af 1700-tallet gjorde man den opdagelse i England, at folk som havde været smittet med sygdommen kokopper, ikke senere fik menneskekopper. Gennem videnskabelige eksperimenter blev der efterfølgende udviklet en vaccine, der satte en bremse for den store dødelighed.³³ Efter en forordning i 1810 blev det i Danmark bestemt, at alle, for at kunne gå i skole, komme i lære, blive gift m.m., skulle dokumentere, at de enten var vaccineret mod kopper, eller havde haft sygdommen. I 1871 blev der ved lov gennemført en obligatorisk vaccination, hvorefter antallet af koppeepidemier faldt.³⁴ Også på Flintholm var mange af de patienter, der blev indlagt, vaccineret. Ifølge fattigvæsenets årsberetning 1872/73 var kun 11 patienter uden vaccine (7%), 114 var vaccineret (70%) og 36 patienter blev revaccineret (23 %). Af de 7% uden vaccine døde hele 64 %. Af den store gruppe vaccinerede døde 10,5 %, og af de revaccinerede patienter, der udgjorde 23%, døde 14%. Som tallene viser, var der langt større sandsynlighed for at overleve, hvis man var vaccineret mod kopper, end hvis man ikke var.

I samme årsberetning gør fattigvæsenet opmærksom på, at over en tredjedel af patienterne kom fra det område af byen, der lå tættest på København, hvilket også var det tættest befolkede område, nemlig Schønbergsgade-kvarteret. Alene 32 patienter kom fra den samme gade, den nu nedlagte Danmarksgade.³⁵ Da Frederiksberg blev selvstændig kommune i 1858, boede den fattige del af befolkningen rundt om i byen, men efter 1860'erne blev der bygget flere ejendomme med små toværelses lejligheder, som naturligt tiltrak arbejderfamilier og andre fattige borgere fra både København og Frederiksberg. Schønbergsgade-kvarteret, der lå tæt på Søerne, og De Clas-

Prospekt af De Classenske Boliger fra 1867. Det er Godthåbsvej i forgrunden. Da prospektet blev udført, var der kun opført 8 boligblokke, de resterende 16 blev bygget i de følgende årtier. (Lokalhistorisk Billedsamling, Frederiksberg Hovedbibliotek)

senske Boliger i området mellem Godthåbsvej og Nyelandsvej, udviklede sig i denne periode til egentlige fattigkvarterer.³⁶

At Flintholm lå langt fra Frederiksbergs bykerne, betragtedes derfor som en fordel for det nye epidemihospital, og som det blev påpeget af fattigkommissionen i årsberetningen 1872/73, var man yderst tilfreds med beliggenheden af ejendommen ”thi den ligger passende fjernet fra Byen, frit og luftigt. Den lille Have, der hører til Stedet, har i den milde Aarstid været til stor Behagelighed for Patienterne, da man uden Frygt har kunnet lade dem opholde sig der frit, fordi den større Afstand i høj Grad reducerede de Besøgendes Antal”.³⁷

Fattigkommissionens medlemmer tog således højde for sammenhængen mellem boligforhold, hygiejne og smitte. At Flintholm lå i et frit og luftigt område betød, at patienterne havde nem adgang til den friske luft fjernt fra byens smitekilder. Den lange afstand ind til Frederiksberg bykerne medførte samtidig, at stedet ikke blev overrendt af besøgende, der kunne medbringe ny smitte til stedet. Der blev heller ikke tilføjet nogen form for kunstig ventilation på Flintholm, ud over almindelige loftventiler. Fattigkommissionen mente ikke, at det var nødvendigt, fordi det havde været muligt at holde vinduer og døre åbne i de perioder, hvor der havde været størst belægning på epidemilazarettet. Og der havde kun været tale om et enkelt tilfælde af smittespredning, hos en 35-årig kvinde med konfluerende kopper, som 14 dage efter indlæggelsen fik ambulerende rosen.³⁸ Hospitalet

havde straks reageret, kvinden blev isoleret og stuen renset.

Ifølge fattigvæsenets beretning 1873/74 blev Flintholm midlertidigt lukket den 1. juni 1873, da man betragtede koppeepidemien som et overstået kapitel. Der havde i første kvartal af 1873 kun været indlagt 11 patienter, men året efter brød epidemien atter ud, og Flintholm måtte genåbnes. Ifølge fattigvæsenets beretning fra 1874/75 var der fra den 16. september 1874 til den 31. marts 1875 indlagt i alt 58 koppepatienter. Derudover blev der, efter kraftig anmodning fra Københavns Magistrat, indlagt ti koppepatienter, da de københavnske lazaretter var ganske overfyldte. Der var nemlig trængselstider i Københavns Kommune, hvorfor de anmodede nabokommunen om hjælp.³⁹

Flintholm havde afløst det lille koleralazaret på hospitalets grund som hospital for de indførte sygdomme, og Flintholm fik da også i 1874 tilnavnet ”koppelazaret” i fattigkommissions årsberetning. I de følgende år frem til 1884 blev lazaretet imidlertid kun brugt få gange til en mindre epidemi af kopper. I regnskabsåret 1875/76 var Flintholm fuldt belagt, men i 1876/77 var der kun indlagt otte patienter, hvoraf fire kom fra amtet.

De døckerske epidemilazarettelte 1884-1885

”I anledning af den for Tiden i det sydlige Europa herskede Cholera Epidemi har Kommissionen taget under Overvejelse, hvilke Foranstaltninger der her i Kommunen ville være at træffe med det Tilfælde for Øje, at Epidemien skulde forplante sig hertil”. (Brev fra sundhedskommissionen til kommunalbestyrelsen den 7. august 1884).

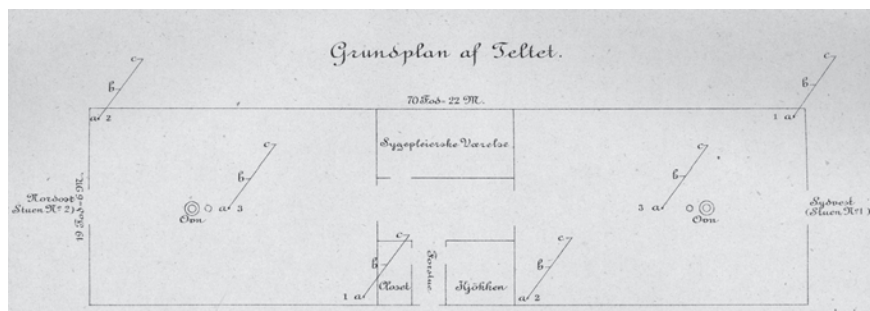
Kommissionen fortsatte brevet med at oplyse, at de havde påtænkt sig et samarbejde med Københavns Kommune omkring anbringelsen af epidemipatienter, men at det under forhandlingerne med Københavns Magistrat, havde vist sig, at et sådant samarbejde ikke kunne opnås. Derfor var Frederiksberg Kommune i tilfælde af en epidemi ”overladt til sine egne Hjælpemidler”, som de skrev. Sundhedskommissionen havde dog fået lovnin g på, at eventuelle kolerapatienter i første omgang kunne modtages på Københavns epidemihospital,⁴⁰ forudsat at sygdommen ”ikke allerede der i Staden maatte have antaget betydeligere Dimensioner”.⁴¹

Da der ikke havde været patienter på Flintholm siden 1877, berettede sundhedskommissionen, at fattigkommissionen havde sat Flintholm i stand på ny, og at man, hvis det blev nødvendigt, i løbet af et par timer ville kunne opstille ti ekstra senge. Nu så kommissionen gerne, at kommunalbestyrelsen i tilfælde af en epidemi sørgede for det fornødne personale til lazaretet, samt sørgede for at der blev indrettet nye lokaler til vaskeri og økonomi.⁴² I 1872 blev økonomi og vask ordnet fra Frederiksberg Hospital, men som en del af forbedringerne på Flintholm skulle disse opgaver nu varetages på selve lazaretet. I en skrivelse af 18. november 1884 fra fattigkommissionen til kommunalbestyrelsen informeres der om, at de støttede sundhedskommissionen i dens opfattelse af, at Flintholm med de

nuværende mangler ikke egnede sig til at modtage et større antal patienter under en eventuel epidemi.⁴³

For at imødekomme kravene nedsatte kommunalbestyrelsen ”Udvalget for Indretning af Epidemilazarettet paa Flintholm”, og den 15. januar 1885 var udvalgets indstilling klar til behandling i kommunalbestyrelsen. I tråd med sundhedskommissionen ønskede udvalget, at de eksisterende bygninger skulle anvendes til økonomien, som funktionærbolig samt til vaskeri, og man mente, at bygningerne for 3-4.000 kr. kunne gøres brugelige til disse formål. Udvalget, der udelukkende bestod af konservative kommunalbestyrelsesmedlemmer, murermester J.C. Sørensen, landinspektør L.M. Lauritzen og arbejdsinspektør, dr.phil. Haldor Topsøe, foreslog at man i første omgang anskaffede et, på længere sigt to, af de såkaldte døckerske filtelte. De var nemlig i en skrivelse af 16. december 1884 gået imod bygningsinspektørens ønske om en mere permanent løsning: opførelsen af en ny og kostbar bygning på grunden, ”fordi de gamle Bygninger, der findes paa Grunden, egentlig slet ikke egne sig til Hospitalsbrug, og tilmed, naar de skulle afgive de nødvendige Boliger for Oeconomien, Kandidaterne, Sygeplejerskerne og andre Funktionærer, allerhøjest vil kunne afgive Plads til en halv snes Patienter”.⁴⁴ Udvalget foreslog indkøb af de døckerske epidemilazarettelte, fordi de hurtigt kunne opstilles, nedtages, desinficeres og opbevares. De mente, at det var ”den heldigste Indretning af et Epidemilazaret, der forhaabentlig ikke skal være i Brug altid”.⁴⁵ Teltene, der kunne fås både med og uden ventilationsovne, blev på daværende tidspunkt ofte brugt af hospitaler, særligt i sommerperioderne.

Sundhedskommissionen anbefalede indkøb af to telte til 20 personer. Det var naturligvis langt billigere for kommunen at investere i telte frem for at opføre en permanent bygning på grunden, og udvalgets forslag blev da også vedtaget af en enig kommunalbestyrelse. Den 22. maj 1885 gav Sjællands Stiftsamt, på foranledning af Indenrigsministeriet, tilladelse til, at der til epidemilazaret blev anskaffet det nødvendige antal telte, samt at der måtte bruges 3-4.000 kr. på yderligere istandsættelse og forbedring af de eksisterende bygninger.

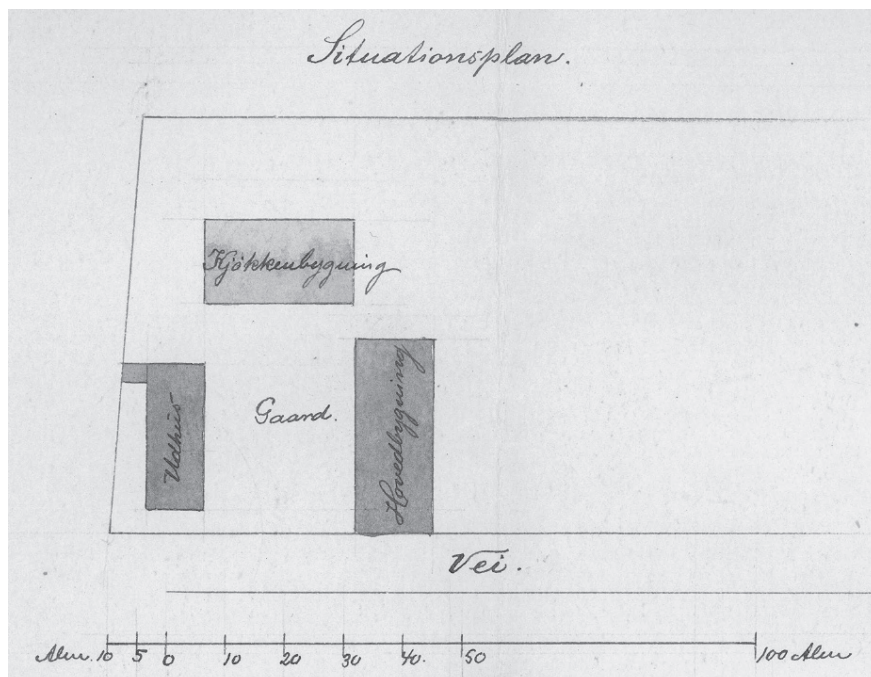

Grundplan af et døckersk telt, 22 x 6 meter, med to patientstuer, køkken, kloset og værelse til sygeplejersken. (Frederiksborg Stadsarkiv)

At Flintholm, som påpeget af indretningsudvalget, ikke altid var belagt med patienter betyder, at Flintholm fungerede som et nødlazaret. Det bekræftes også af en gennemgang af de årlige beretninger fra inspektøren ved fattigvæsenet.⁴⁶ Ifølge årsberetningerne havde Flintholmshospitalet, som nævnt, ikke været i brug siden 1877. Men til trods for, at Flintholm i 1884 ikke havde været benyttet de sidste 7-8 år, var der udbredt enighed om, at det var nødvendigt at optimere forholdene på Flintholm. Dette for at Frederiksberg Kommune, i tilfælde af en epidemi, kunne klare sig selv – særligt nu hvor det ønskede samarbejde med Københavns kommune ikke var blevet til noget.

Der blev ikke bygget et egentlig epidemihospital i Frederiksberg Kommune, men på den anden side spredte koleraepidemien i Sydeuropa sig ikke til Danmark, så der blev ikke indlagt patienter på Flintholm i denne omgang. Det afholdt imidlertid ikke kommunalbestyrelsen, sundheds- eller fattigkommissionen fra senere at tilføre lazaretet yderligere forbedringer.

Frederiksberg Hospital på Lampevej undergik ligeledes forandringer i samme periode. Det stadig stigende befolkningstal i kommunen, som i 1885 var nået op på 34.513, stillede krav om flere sengepladser, og i slutningen af januar måned 1885 stod en ny hospitalsbygning klar til brug.⁴⁷ Før det nye hospital blev bygget, havde man på det gamle hospital fra 1866, trods amtets ansvar for at behandle de hjemlige infektionssygdomme, alligevel

Situationsplan over Flintholm. Her ses hovedbygningen, køkkenbygning og udhus, 1884. (Frederiksberg Stadsarkiv)

Hovedbygningen på Flintholm, 1884. (Frederiksberg Stadsarkiv)

modtaget patienter med infektiøse sygdomme, også patienter med indførte sygdomme havde man af og til taget imod og isoleret, så godt man kunne. Men med det nye hospital skulle der strammes op, og den 11. marts 1885 vedtog fattigkommissionen, at Frederiksberg Hospital fremover skulle afvise patienter med exanthematisk tyfus, skarlagensfeber, mæslinger, kighoste, kopper, difteritis, blodgang, rosen og åbent kræftsår. Patienter med sindssygdom og delirium tremens skulle også afvises – særligt hvis de var støjende. De nævnte sygdomme skulle henvises til enten amtssygehuset eller Flintholm, på nær patienter med åbne kræftsår, som blev henvist til det gamle hospital.⁴⁸

Det nye hospital indeholdt en patientbygning med 25 sengepladser, en køkkenbygning, og en lejlighed til en reservelæge og diakonisse. Modsat Flintholm var det nye hospital ventileret, og omkostningerne var løbet op i 150.000 kr. Egentlig var det for lidt kun at udvide hospitalskapaciteten med 25 sengepladser, men det var det gamle argument om, at det var amtets opgave at sørge for kommunens syge, der igen havde vundet. Medlem af kommunalrepræsentationen for de konservative, højesteretssagfører Volf Frederik Asmussen, var imidlertid fremsynet og mente, at man en gang for alle skulle have løst pladsproblemet, og udvidet kapaciteten med 100 sengepladser.

Den nye hospitalsbygning på Lampevej. (Lokalhistorisk Billedsamling, Frederiksberg Hovedbibliotek)

Vandledninger, spildevand og nye visioner 1892-93

Der havde i 1884-85 været mange diskussioner om Flintholm og stedets egnethed som epidemihospital. Men allerede i 1892 var spørgsmålet atter på dagsordenen i kommunalbestyrelsen, og argumenterne for og imod lazarrettet gik i flere retninger.

På kommunalbestyrelsesmødet den 16. juni 1892 oplæstes en skrivelse fra amtsrådet om, at de overvejede at bygge et helt nyt sygehus på Nordre Fasanvej til erstatning for amtssygehuset i Ryesgade. I den forbindelse ønskede amtsrådet at opføre en epidemibygning med plads til 20 patienter. Amtsrådet så gerne, at Frederiksberg Kommune gik ind i sagen, og eventuelt ydede økonomisk bistand til projektet. Asmussen påpegede endnu engang, jf. loven af 1857, at det var amtsrådets ansvar at sørge for hospitalspladser til kommunens syge. Men for om muligt at få noget frugtbart ud af et samarbejde med amtet, indvilgede kommunalbestyrelsens medlemmer, på demokratisk vis, i at vælge delegerede. Der blev efterfølgende nedsat et udvalg, bestående af V.F. Asmussen, læge Jacob Holm, birkedommer Carl Ingerslev og fattigkommissionens formand, ekspeditionssekretær i Indenrigsministeriet, Bardenfleth.

V.F. Asmussen, der havde været medlem af kommunalbestyrelsen siden 1881 og formand for kommunalrepræsentationen fra 1891, er af Albert Fabritius i værket *"Frederiksberg Kommunestyre 1857-1957"* beskrevet som en person med en overordentligt konservativ holdning, men med et skarpt blik for det centrale i en sag, samt en udpræget sans for det økonomiske. Med sine betænkeligheder, ofte på det økonomiske område, kom han i offentlighedens øjne til at fremstå som en bremse for udviklingen. Fabritius mener ikke, det er helt rimeligt, for i forhold til hospitalssagen argumenterede Asmussen som bekendt for at investere, hvilket viste "at

hans økonomiske blik rakte længere end til den øjeblikkelige besparelse".⁴⁹ De 25 sengepladser på det nye hospital var kun en halv løsning.

Et par måneder senere, på kommunalbestyrelsesmødet den 1. september 1892, kunne Asmussen berette, at der var indkommet et brev (af 31. august) fra Københavns Magistrat, som havde hørt rygter om, at Frederiksberg Kommune ville bygge et kolerahospital på Flintholm-grunden. Når magistraten viste interesse for sagen, hængte det sammen med, at der var udbrudt kolera i Hamborg, og at de med god grund var bekymrede for, at epidemien skulle sprede sig nordpå. Magistratens primære bekymring gik på, at inficeret spildevandet fra Flintholm ville løbe direkte ud i Københavns vandvæsens skelgrøft (mindre grøft), som befandt sig smerteligt tæt på den åbne drikkevandsledning. Dette sikkert med tanke på den store koleraepidemi, der havde ramt København tilbage i 1853. Dødeligheden havde under denne epidemi været uhyggelig stor. Inden for fire måneder døde 4.700 mennesker i København, særligt i de fattige områder af kommunen.⁵⁰

Selvom koppeepidemierne i sidste halvdel af 1800-tallet indebar en stor patientbelægning på lazaretterne, nåede epidemierne ikke det omfang som koleraepidemien havde haft i 1853. Det skyldtes dels videnskabelige fremskridt som mikroskopi, bakteriologi og vacciner, dels de begyndende forbedrede forhold indenfor bolig og kloakering.⁵¹ Koleraen, som kom fra Indien og Kina, havde i løbet af 1800-tallet været årsag til flere store epidemier i Europa. Da kolera er en tarminfektion og kolerabakterien, vibro cholera, en vandbåren bakterie, som bl.a. spredes, når kloakvand blandes med drikkevand, er magistratens reaktion forståelig. De dårlige kloakforhold, som gjorde sig gældende i 1853, har uden tvivl været medvirkende til sygdommens udbredelse. Bakterier fra toiletter, som ofte bare var huller i jorden, samt bakterier fra affald er sivet ned gennem jordlaget til de primitive vandledninger, som dengang var af træ, og som ledte drikkevandet ind til både Frederiksberg og København.

På Frederiksberg blev de første kloakledninger lagt ned i villabyen omkring Gammel Kongevej og Frederiksberg Allé i 1865. Indtil da var alt spildevandet blevet ført ad åbne grøfter til det store hovedvandløb, der gik langs Ladegårdsåen, Vodroffsåen og Rosenåen, samt fra Frederiksberg Allé under Vesterbrogade og videre ud til Kalvebod Strand. Men stanken fra de åbne vandløb, og nødvendigheden af forbedrede hygiejniske forhold, stillede krav om en udbygning af kloaksystemet. I første omgang blev der lagt en hovedkloakledning langs Gammel Kongevej, og i 1868 blev de to åbne grøfter på Frederiksberg Allé erstattet af lukkede kloakrør, som optog spildevand fra de tilstødende villaveje. De mindre grøfter, skelgrøfterne, kunne efterhånden kastes til med jord, men de store hovedvandløb forblev åbne en årrække endnu. Det var først omkring århundredskiftet, at Frederiksberg bydistrikt var fuldt kloakeret. Herefter manglede kun kloakeringen af landdistrikterne.⁵²

Ingen Fluer! Ingen Kolera!

blot alle flittig benytter Tjæders berømte Insektpulver, som faas hos de fleste Urtekræmmere i Kjøbenhavn og Kjøbmænd i Provindserne.

Naturligvis var der driftige folk, der forsøgte at tjene penge på frykten for kolera. Reklame fra Morgenbladet, tirsdag 30. august 1892. (Frederiksberg Stadsarkiv)

Tilbage på kommunalbestyrelsesmødet gjorde Asmussen opmærksom på, at både sundhedskommissionen og kommunalbestyrelsen var bekendt med spildevandsproblemerne på Flintholm, og at man havde taget højde for problematikken. I juli måned 1892 var man begyndt at forberede Flintholm på at tage imod eventuelle kolerapatienter, og i den forbindelse var der blevet anlagt en beholder til opbevaring af spildevand. Det inficerede spildevand skulle efterfølgende køres væk i en tæt vogn til den nærmeste kloak, og ville altså ikke ende i banegrøften. Asmussen havde derfor ikke så meget til overs for magistratens bekymringer, han mente det skyldes ”at Kjøbenhavns Drikkevand ikke var tilstrækkeligt isoleret fra Skjelgrøften”.⁵³

Videre refererede Asmussen til en skrivelse fra sundhedskommissionen, hvor den opregnede hvilke forbedringer, der var blevet foretaget på Flintholm. De to filttelte, der var blevet købt i 1884, var endelig blevet opstillet, og i et brev af 19. juli anmodede sundhedskommissionen kommunalbestyrelsen om, at teltene kom til at stå på et betonfundament. Ud over den lukkede beholder til spildevandet var der også ført vandledningsrør fra brønden frem til en dertil hørende beholder. Men selvom det var gjort, påpegede sundhedskommissionen fortsat, at ”ved det saaledes tilvejebragte Hospital klæber der imidlertid saadanne Mangler, at det efter Kommissionens Skjøn kun kan forsvares at bruge det i Nødstilfælde”.⁵⁴ Sundhedskommissionens række af klager var lang, de mente også, at filtteltene var svære at opvarme om vinteren, at hovedbygningen var for upraktisk og beliggenheden for fjern. Kommissionen kom derfor frem til den erkendelse”, at det er paa-trængende nødvendigt, at der tilvejebringes et tidssvarende Hospital til Patienter, der lide af Kolera, Kopper m.m.”⁵⁵

Som det er blevet påpeget, var der mange fejl og mangler ved lazarettet, men overordnet og gennemgående var der to store hovedmangler: mangelfuld vandforsyning og manglende spildevandsafløb.⁵⁶ Men i dette tilfælde rakte Asmussens økonomiske blik ikke så langt som sundhedskommissionens, han gik nemlig imod etableringen af et nyt epidemihospital. Han understregede, at der var brugt mange tusind kroner på at gøre Flintholm klar til at modtage patienter: 11.000 kr. til indkøb af telte i 1884, og igen i 1892 var der blevet brugt 10.000 kr. til diverse forbedringer. Asmussen pointerede at ”Meningen er jo ikke, at Flintholm skal gjøre Tjeneste under en Epidemi, men at det kun skal tjene til at modtage de første Tilfælde [...]

Forbudt Indførsel.

Under 7de d. M. er der i F. Berl. Tid. meddelt Posthusene her i Landet følgende Instruktioner:

Under Hensyn til den for Tiden paa forskellige Steder optrædende Kolera-epidemi er Indførsel med Posten fra det sydlige Udland af nedennævnte Gjenstande indtil videre forbudt: Klude, brugt Vat, Kradsuld, Papiraffald, Frugt, Grøntsager samt Blomster.

Endvidere vil brugt Linned, brugte Klædningsstykker og brugte Sengklæder ikke kunne indføres pr. Post, for saa vidt denne maatte indgaa med Skib fra Warnemünde, Lybeck eller Kiel.

Det paatægges Grænsepostkontorerne at gennemgaa Tolddeklarationerne til de fra det sydlige Udland ankommende Pakker, og, saafremt det deraf skulde fremgaa, at der i disse indeholdes Gjenstande, hvis Indførsel i Henshold til foranstaaende er forbudt, strax at tilbagevende saadanne Pakker.

Grundet frygten for den syd for grænsen florerende koleraepidemi blev der udsendt instrukser til de danske posthuse om forbud mod "at indføre Klude, brugt Vat, Kradsuld, Papiraffald, Frugt, Grøntsager samt Blomster". Det blev pålagt grænsepostkontorerne at gennemgaa tolddeklarationerne på pakker fra det sydlige udland. Morgenbladet, torsdag 30. august 1892. (Frederiksberg Stadsarkiv)

og da ere de fremhævede Mangler ikke afgjørende". Asmussen argumenterede videre for, at selvom man skulle betale for kørsel af vand, kunne man godt finde sig i den bekostning "der efter Erfaringen ikke engang gjentager sig med 20 Aars Mellemlum".⁵⁷ Asmussen syntes endvidere, modsat sundhedskommissionen, at det kun burde være en fordel, at Flintholm lå lidt fjernt fra byen, hvilket også, som bekendt, i sin tid var motivet til at købe ejendommen. Ligeledes forstod han heller ikke, at det ikke skulle være muligt at opvarme teltene om vinteren, "thi de bruges om Vinteren paa Blegdams-Hospitalet i Kjøbenhavn, som er en Mønsteranstalt".⁵⁸

Således ophøjet til mønsteranstalt blev Blegdamshospitalet brugt som forbillede for Flintholm, og kommunalbestyrelsen nedsatte endnu engang et udvalg "angående Flintholm og opførelse af et hospital andetsteds". Udvalget kom, på nær birkedommeren, der ikke ønskede at være med, til at bestå af de samme personer, der skulle forhandle med amtsrådet om et nyt sygehus: Asmussen, læge Jacob Holm, og fattigkommissionens fungerende formand Bardenfleth. Udvalget blev senere udvidet med murermester J.C. Sørensen.

Man skal frem til kommunalbestyrelsesmødet den 23. marts 1893, før udvalget var klar med deres indstilling. De fremkom med to planer: En der

Gjedser-Varnemünde-Ruten. Den 30. August. Desinfektion af de Rejsendes Tøj foregaaer i Gjedser paa følgende Maade: De Sager, der skulle afdampes, anbringes i 2 Desinfektionsovne, som ere opstillede i et Træhus, ved Stationens sydlige Ende. Ovnene oppvarmes indtil 100 Gr. Celsius ved Damp, som ledes gennem Rør, og Tøjet damper saa af i ca. 20 Minuter. Indtil idag har man kun afbenyttet den ene Ovn, da man ikke var færdig med Opstillingen af den anden. Da det gaaer noget langsomt med at erholde Dampen fra Fyrgryderne, skal der opstilles et Lokomobil for at faae Dampen hurtigere frem.

Af frygt for smitte sydfra, blev rejsende på færgeruten Gedser-Warnemünde mødt med krav om, at deres tøj skulle desinficeres. Tøjet blev lagt ind i en 100 grader varm dampovn efterfulgt af 20 minutters afdampning. Nationaltidende, onsdag 31. august 1892. (Frederiksberg Stadsarkiv)

skulle forbedre forholdene på Flintholm, og en der anbefalede opførelse af et nyt sygehus på en endnu ikke angivet placering. Den dyre løsning, som omfattede to nye grundmurede patientbygninger, løb op i 65.000 kr. Den billigere forbedringsløsning, som var udarbejdet af fattigkommissionens formand Bardenfleth, var sat til 39.000 kr. Udvalget havde søgt at få en overenskomst i hus med København om, i begrænset omfang naturligvis, at måtte indlægge kolera og koppepatienter på Øresundshospitalet. Men forgæves. Udvalget havde også ”paa en kold Vinterdag med en bidende Østenstorm”⁵⁹ besøgt Øresundshospitalet, og der erfarede, at det var muligt at opvarme både telte og træbarakker tilstrækkeligt til vinterbrug.

Endelig var der i den mellemliggende tid taget fat på de to store mangler ved grunden. Der var blevet nedgravet en vandledning, som alligevel skulle have været anlagt i nær fremtid, da gasværket fra H.C. Ørsteds Vej skulle flytte ind på grunden ved siden af Flintholm. Frederiksberg Gasværk åbnede to år senere, i 1895.⁶⁰ Spildevandet skulle heller ikke længere pumpes op ved håndkraft, men fremover pumpes op med en kalorisk maskine, frem til den nærmeste kloak.⁶¹

Flere af de store mangler ved Flintholm var således udbedret, men der var stadig plads til diskussioner blandt kommunalbestyrelsens medlemmer. Læge Holm var fortsat kritisk over for forholdene på Flintholm. Han syntes ikke, man skulle blive ved med at bruge penge på etablerementet. Faktisk ville han hellere rive de fleste af bygningerne ned. Højesterets-sagfører Michael Lunn, også medlem af den konservative gruppe, sluttede sig til Holms kritik og krævede observationslokaler til muligt smittede. Murermester J.C. Sørensen foreslog et tredje telt til brug for observation af eventuelt smittede. Lunn påpegede til sidst, at ”skjønt Flintholm i mange Aar havde været et Navn, han ikke holdt af, nærede han nu ikke Tvivl om, at man burde blive ved Flintholm, idet hans Betænkeligheder faldt bort, naar der blev tilvejebragt Vandindlæg og Vandafledning og eventuelt

Gasindlæg”, og ”naar der blev tilvejebragt Observationslokaler, saaledes at Syge, der kun ere mistænkte for at lide af en af disse Sygdomme, kunne anbringes uden at udsættes for Smittefare”.⁶² Blandt de konservative kommunalbestyrelsesmedlemmer blev der til sidst opnået konsensus om Lunns opsummering, og det blev vedtaget med otte stemmer ud af ni mulige, at forblive på Flintholm-grunden. Dette betød at fattigkommissionens plan skulle gennemføres, og at den økonomiske betænkelighed havde sejret. De 39.000 kr. fordelte sig på følgende emner:

Vandlekning	5.000 kr.
Spildevandsledning med pumpe og skur	7.000 kr.
Ombygning af eksisterende bygninger	2.000 kr.
Observationsbygning	7.000 kr.
Træbarak	10.000 kr.
Øvrige udgifter	8.000 kr.
Udgifter i alt	39.000 kr.

Regnestykket blev overdraget udvalget angående Flintholm og opførelse af et hospital andetsteds, der skulle gennemføre den vedtagne plan – dog med undtagelse af opførelse af træbarakken samt flytning af diverse hegn. Udvalget skulle også tage stilling til, hvorvidt observationsbygningen skulle være i grundmur eller bindingsværk. Det havde også været på tale at flytte lighuset, fordi det ”ligger paa en uheldig Plads, umiddelbart ved Indkjørslen, og burde være forsynet med Betongulv”. Men selv om lighuset var den første bygning, nye patienter så ved deres ankomst til Flintholm, var der ikke enighed om at flytte det til et mere diskret sted.

Udvalget ansøgte efterfølgende kommunalbestyrelsen om 1.000 kr. til flytning af hegn, og de sørgede for opførelse af en observationsbygning til adskillelse af smittede og muligt smittede patienter. Teltene blev herved gjort fri, og patientkapaciteten udvidet fra 20 til 40. Dette tilsammen med de forbedrede vand og spildevandsforhold gjorde, at Flintholm igen kunne fungere som nødlazaret. Planerne om opførelse af et egentligt epidemi-hospital blev altså endnu engang, som det også havde været tilfældet i 1884-85, udskudt på ubestemt tid.

Det nye amtssygehus på Bergersvej 1893

Med hensyn til planerne om et nyt amtssygehus havde Asmussen på et møde i oktober 1892 meddelt, at de var meget fremskredne. Imidlertid kom det nye amtssygehus ikke til at ligge på Nordre Fasanvej som planlagt, men på Bergersvej (nuværende Nyelandsvej), hvor det blev taget i brug den 1. november 1893.⁶³ I tilslutning til det nye amtssygehus skulle der bygges et

Københavns amtspsygehus på Bergersvej, nuværende Nyelandsvej 68, med det nyopførte Frederiksberg Hospital på Nordre Fasanvej i baggrunden, 1903. Billedet er taget fra Forbrændingsanstaltens høje skorsten. (Lokalhistorisk Billedsamling, Frederiksberg Hovedbibliotek)

epidemi-hospital. Forud for byggeriet var der den 11. og 17. november 1892 indgået en ”Overenskomst mellem Københavns Amtsraad og Frederiksberg Kommunalbestyrelse om Tilvejebringelsen og Driften af et Epidemihospital ved Amtssygehuset”.⁶⁴

De delegerede, som kommunalbestyrelsen havde valgt til at forhandle med amtsrådet, tilbage på mødet den 16. juni 1892, var altså til fulde gået ind i samarbejdet med amtet. At det var endt med et overenskomstforhold skyldtes, at amtet for egen regning kun ville indrette en epidemibygning med 20 senge, til trods for at det på ingen måde ville dække amtskredsens behov for pladser. Hvis Frederiksberg derimod bidrog økonomisk, kunne man opføre et hospital med 50 senge. Da pladsmanglen i Frederiksberg Kommune var overordentlig truende, lykkedes det altså amtskredsen med list og snilde, at få Frederiksberg med i fælles drift af den nye epidemibygning.⁶⁵

Amtsrepartitionsfonden skulle afholde udgifterne til opførelsen af selve hospitalet, og Frederiksberg forpligtigede sig til at dække en forholdsmæssig del af hospitalets årlige driftsunderskud. Øvrige udgifter til lønninger, vedligeholdelse og fornyelse af inventar skulle for Frederiksbergs vedkommende udregnes i forhold til antallet af sygedage for indlagte patienter, dog mindst 3/5 af udgifterne. Aftalen blev indgået for en periode af 15 år, dvs. frem til 1907. Epidemihospitalet blev taget i brug den 1. november 1894, og ifølge overenskomsten var det beregnet til vederlagsfri behandling af

patienter under amtsråds kredsen, som led af difteritis, croup, skarlagensfeber, tyfus eller gastrisk feber. Den vederlagsfri behandling blev bestemt af epidemiloven af 20. april 1888, der var indgået mellem amtsrepartitionsfonden og staten, om regler for udgifternes deling.

Allerede året efter var der imidlertid pladsmangel på epidemiafdelingen, og direktionen ved hospitalet ansøgte kommunalbestyrelsen om lov til at indkøbe to telte. Højesterets sagfører Lunn, der også var kritisk overfor Flinholm, benyttede sig af anledningen til at påpege, at det ville være bedre for Frederiksberg Kommune at blive løst fra al forbindelse med amtskredsen og selv bygge et epidemihospital. Læge Holm var ikke enig med Lunn, han mente overenskomsten var en fordel for kommunen. Epidemihospitalet, der slutteligt havde fået plads til 64 voksne, var belagt med 84 patienter, primært børn, hvoraf de fleste var fra Frederiksberg. Asmussen der ikke ville være med til at søge den nyligt afsluttede overenskomst løst, tilsluttede sig Holm. Der blev endelig opnået konsensus om teltløsningen, og der blev sagt ja til indkøb af et telt, hvorved man på den nye epidemiafdeling på Bergersvej (Nylandsvej), fik plads til yderligere 20 børn med skarlagensfeber.⁶⁶

På Flinholm kom det næste store rykind i årene 1898-1902, da en omfattende skarlagensfeber epidemi ramte byen.⁶⁷ I forhold til epidemilazarettets formål og overenskomsten mellem amtet og kommunen var det ikke meningen, at der skulle indlægges skarlagensfeberpatienter på Flinholm. Flinholm var, som formanden for kommunalbestyrelsen mindede om, ”beregnet til egentlig Epidemihospital til behandling af Kolera, Kopper, exantematisk Tyfus o.desl.”⁶⁸ Men da der ikke var tilstrækkelig med plads på amtssygehusets epidemiafdeling, blev Flinholm taget i brug. Fra den 29. oktober 1898 og til den 31. juli 1901 kom skarlagensfeber under offentlig behandling på Flinholm, hvilket betød, at behandlingen blev betalt af amtskredsen.⁶⁹

Det nye gasværk ude på Finsensvej, set fra sydvest, ca. 1900. Til venstre for gasværkets store beholdere kan man ane Flinholm og få en forestilling om, hvor tæt det lå på gasværket. (Lokalhistorisk Billedsamling, Frederiksberg Hovedbibliotek)

Den situation var beklagelig, for når Flintholm var fuldt belagt med skarlagensfeberpatienter, havde kommunen ikke noget hospital til nye patienter, hvis der eksempelvis udbrød en koppeepidemi. Derfor foreslog sundhedskommissionen, at Frederiksberg Kommune indrettede et egentligt epidemihospital i en villa på Tesdorpfvej. Villaen skulle bruges til økonomi og bolig for funktionærer, og så ville man indkøbe to telte til patienter (20 voksne og 40 børn) samt en barak med tolv senge til isolation og observation. Planen om et hospital ved Tesdorpfvej blev imidlertid aldrig til noget, da forlydender om at Frederiksberg skulle udskilles af amtsråds kredsen satte tingene i bero.⁷⁰

Kommunens nye højteknologiske hospital

Diskussionerne om hospitalskapaciteten i Frederiksberg Kommune var fortsat efter byggeriet af hospitalsbygningen på Lampevej i 1885. Grundens beliggenhed ved Frederiksberg Banegård umuliggjorde en udvidelse af området, og op gennem 1890'erne var sygehusforholdene og de manglende sengepladser en tilbagevendende årsag til diskussion. Frederiksberg var omkring århundredskiftet inde i en rivende udvikling. Befolkningstilvæksten steg stærkt, og kommunen blev i et stort omfang udbygget.⁷¹ I 1895 boede der 56.100 indbyggerne i kommunen, i 1900 var tallet steget til 73.843.⁷² Amtssygehuset på Bergersvej (Nylandsvej) havde som bekendt ikke tilstrækkeligt med sengepladser, hvorfor Frederiksberg Kommune til stadighed måtte finde pladser på andre hospitaler. En gennemgang af fattigvæsenets årsberetninger fra 1872 til 1903 viser, at Frederiksberg Kommune årligt måtte anbringe mellem 200 og 500 patienter på fremmede hospitaler, oftest i Københavns Kommune.

I 1897 besluttede kommunalbestyrelsen derfor, at der skulle opføres et nyt stort hospital, og købte en egnet grund på Nordre Fasanvej 57. Tre år senere, den 1. april 1900, blev planerne om at Frederiksberg Kommune skulle udskilles fra amtsråds kredsen effektueret, og Frederiksberg blev nu helt sidestillet med landets øvrige købstadskommuner. Frederiksberg overtog hermed helt de amtskommunale opgaver: rets- og politikvæsen samt hospitalsvæsenet, med fuld behandling af de veneriske, de epidemiske sygdomme, både de indførte og de hjemlige, samt alle de sindssyge.⁷³ Eftersom amtet ikke havde formået at varetage hospitalsopgaverne, havde Frederiksberg Kommune taget del i de amtskommunale opgaver, men nu var det udelukkende kommunens ansvar. Det satte skub i tingene, og kommunalbestyrelsen besluttede på et møde den 25. juni 1900, at hele Lampevejs-komplekset, inklusive det frederiksbergske fattigvæsen, skulle flyttes til Nordre Fasanvej.

Den 22. november 1903 blev det nye Frederiksberg Hospital indviet. Tanken bag de nyopførte fritstående patientpavilloner i de parkliggende omgivelser var at sikre lys og luft og mindske smittespredningen. Man gik væk fra tidligere tiders "blandet service" og over til "særlige services",

som betød en opdeling i særlige afdelinger.⁷⁴ På det nye hospital blev der ligeledes bygget en epidemiafdeling til modtagelse af bl.a. patienter med skarlagensfeber, forårsaget af den omsiggribende epidemi, kommunen var ramt af i disse år. Den nye epidemiafdeling på Nordre Fasanvej bestod af to barakker, hver med to rum à 16 senge, i alt 64 sengepladser. Frederiksberg Hospital fik samlet plads til 400 patienter. Afdelingen åbnede før Frederiksberg Hospital blev indviet, nemlig allerede den 2. december 1901.⁷⁵ Til fattigvæsenet blev der opført en fattiggård, en husvildeafdeling, et alderdomshjem og et børnehjemoptagelseshjem.⁷⁶

Åbningen af det nye hospital ledte også frem til en endelig adskillelse af fattig- og hospitalsvæsenet. Den store og professionelle institution, som hospitalet var blevet til, kunne ikke længere huses under et fattigvæsen, der rent formelt ikke var i stand til at træffe selvstændige beslutninger, uden om kommunalbestyrelsen. Den 1. juli 1907 blev Frederiksberg Hospital derfor lagt ind under et særligt hospitalsudvalg, og hospitalet var endelig at betragte som en selvstændig institution.⁷⁷

Driften på Flintholm efter 1898

Driften af sygehusene i 1800-tallet og videre op i 1900-tallet, blev som regel varetaget af en økonom eller forvalter, hvilket typisk var en mand med en medfølgende hustru. Økonomen havde det overordnede ansvar for sygeplejen, rengøring, vask og udbetaling af lønninger. Da sygehusene tit var små, kunne arbejdet udføres af hans kone og et par ekstra ansatte. Et eksempel fra sygehuset i Kalundborg, jf. sygehusets reglement i 1873, viser, at der til de 23 patienter der var indlagt, var ansat en opsynsmand samt hans kone, der fungerede som økonoma og oldfrue, en sygevogterske og en køkkenpige. Opbygningen af husholdningen på hospitalerne var at sidestille med husholdningen på de store gårde: en husbond, en madmor og tilhørende tyende. Der fandtes endnu ingen uddannelse i madlavning og det blev forventet, at forvalterens hustru kunne lave mad, og derved varetage funktionen som økonoma. Det var først omkring århundredskiftet, at der opstod mulighed for at tage en uddannelse i ernæringslære og madlavning på de nye husholdningsskoler. De første kvinder, der optrådte på sygehusene i selvstændige stillinger, kom fra Diakonissestiftelsen eller Kommunehospitalet, hvor sygeplejeuddannelsen var startet i 1876.⁷⁸

Flintholm blev, som mange andre af landets sygehuse, drevet af et ægtepar, omend den massive belægning af skarlagensfeberpatienter omkring århundredskiftet krævede mere personale. I et brev fra fattigkommissionen til kommunalbestyrelsen, dateret den 23. februar 1899, omtales bestyreren af Flintholm, Andreas Peter Johannes Nielsen.⁷⁹ Fattigkommissionen skrev, at Johannes Nielsen i en årrække havde holdt Flintholm i orden, samtidig med at han havde fungeret som fyrbøder for Frederiksbergs fattighus. I forbindelse med rykindet på Flintholm i 1898-99, blev man imidlertid nødsaget til at finde en anden ordning, da fattighuset ikke kunne undvære deres

fyrbøder i de perioder, der var patienter på Flintholm. Det blev derfor aftalt, at Johannes Nielsen fremover kun skulle fungere som reservefyrbøder på fattighuset: ”Opsynsmanden beholder som hidtil Fribolig paa Flintholm mod at tilse Ejendommen og holde den i Orden og beholder det hidtidige Vederlag for sin Virksomhed under Flintholms Belægning”.⁸⁰ Johannes Nielsen beholdt stillingen som fyrbøder frem til 1903, hvorefter han arbejdede fuldtids på Flintholm.

Som nævnt kom maden de første år Flintholm fungerede som lazaret, fra Frederiksberg Hospital, men efter ombygningen i 1885, hvor der var blevet indrettet lokaler til økonomi og vask, var det muligt selv at lave mad på lazarettet, hvilket kom forvalterparret til gode. Johannes Nielsen, født i København den 14. oktober 1861, boede og arbejdede på lazarettet sammen med sin kone og deres tre døtre, frem til sin død i 1933. Hans kone, Ida Nielsen, født i Slesvig den 28. maj 1865, fungerede i de mange år, hun boede på Flintholm, som økonoma og oldfrue.

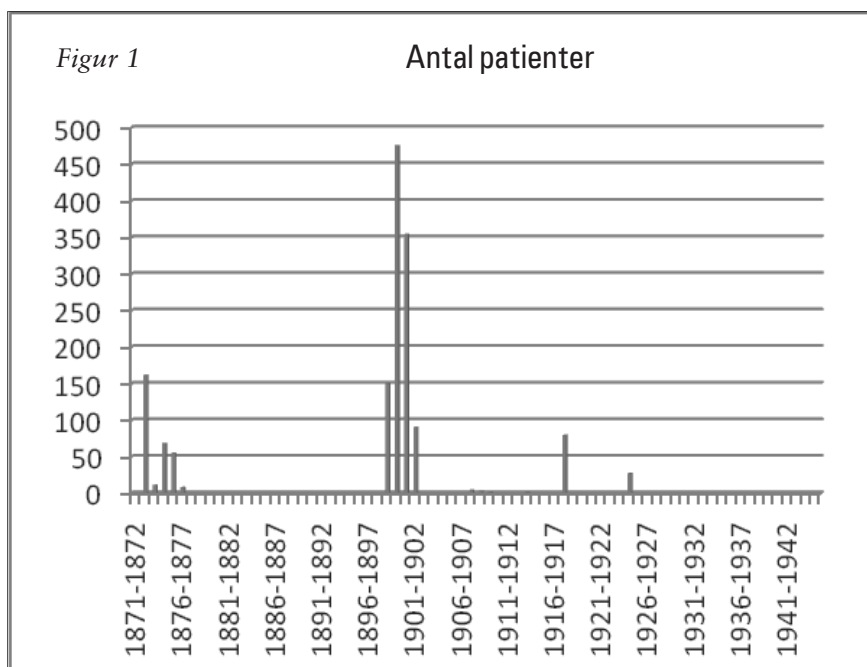
Den samlede patientbelægning på Flintholm

Flintholm åbnede sine døre i 1872 under den store koppeepidemi, hvor der blev indlagt over 200 patienter med kopper i perioden frem til 1876-77. Herefter er det i fattigvæsenets årsberetninger noteret, at fra 1877-78 og frem til 1889-90, at lazarettet ikke har været i brug. I årsberetningerne er der som regel enten noteret det antal patienter, der har været indlagt det pågældende år, eller også står der, at epidemilazarettet Flintholm *ikke* har været i brug. Enkelte år, ni år for at være helt nøjagtig, er der ikke noteret noget om patientbelægningen på Flintholm. Det er derfor ikke til at sige, om lazarettet har været i brug eller ej, men eftersom kommissionen ikke har skrevet noget, taler meget for at lazarettet ikke har været i brug de pågældende år, men det er naturligvis kun gisninger.⁸¹

De fire år fra 1898 til 1902, hvor skarlagensfeberepidemien holdt gang i lazarettet, var der indlagt relativt mange patienter, op til flere hundrede om året, hvorefter belægningen ebbede ud igen. Ifølge fattigvæsenets årsberetning var der i 1898/99 indlagt 141 skarlagensfeberpatienter og ni meningitispatienter på Flintholm. Året efter, 1899/1900, toppede belægningen med 475 skarlagensfeberpatienter, i 1900/01 er der noteret 354 skarlagensfeberpatienter på lazarettet, og året efter igen, 1901/02, endnu 87 med skarlagensfeber og tre tyfuspatienter.

Som det fremgår af figur 1, fordeler belægningen på Flintholm sig i klumper. Ved lazarettets åbning, senere omkring århundredskiftet, og så i to perioder fra 1917/18 og 1924/25.

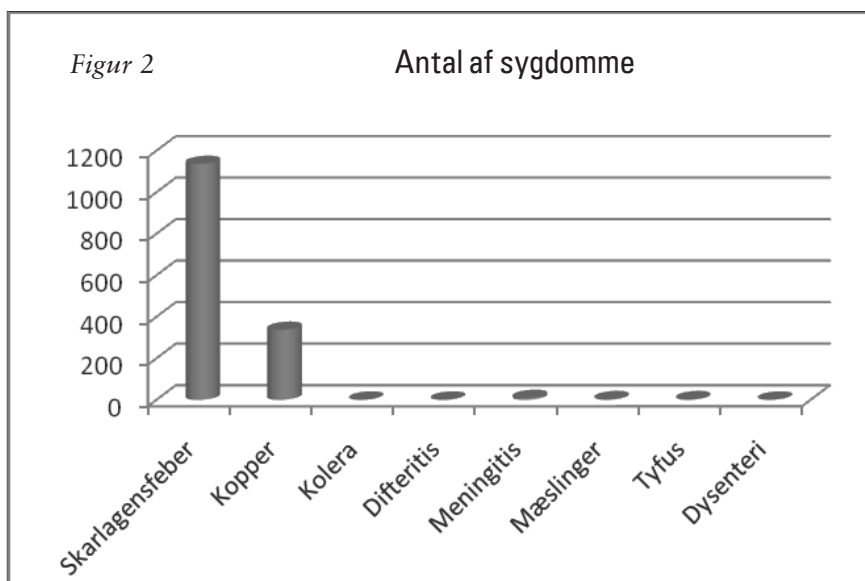
Som det flere gange bemærkes i kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokoller, så var Flintholm et nødlazaret, og der gik ofte mange år mellem indlæggelserne på stedet. Repræsentationens formand, Asmussen, havde bestemt en pointe, da han i 1892 argumenterede for, at kommunen godt kunne betale for kørsel af vand fra lazarettet, fordi der, som tabellen også

viser, kunne gå op til tyve år mellem indlæggelserne på stedet. Det er ligeledes, gennem årene, i kommunalbestyrelsen blevet pointeret, at Flinholm var et lazaret til patienter med de udefrakommende og frygtede epidemier, dvs. dem med høj dødelighed: kopper, kolera og tyfus. Det kom dog ikke til at holde stik, hvilket figur 2 også viser. Der var nemlig, ud over de 337 koppepatienter, der var indlagt på Flinholm i perioden 1871-1944, indlagt hele 1136 skarlagensfeberpatienter. Derudover er der noteret ni patienter med meningitis, fire tyfuspatienter, tre med mæslinger og kun enkelte patienter med kolera, difteritis og dysenteri.

Det vil sige, at den største del af patientbelægningen var forårsaget af den skarlagensfeberepidemi, som ramte Frederiksberg omkring århundredskiftet. Patienter, der slet ikke skulle have været indlagt på Flinholm, men som endte på lazarettet, fordi der var pladsmangel på amtssygehuset. Fordi kommunen mistede sit nødberedskab til de udefrakommende epidemier, var situationen særlig bekymrende (se figur 2).

Kolera, som var en frygtet epidemi, og som var årsag til at Flinholm flere gange blev optimeret som lazaretberedskab, kom imidlertid aldrig til at spille nogen direkte rolle. Den sidste store koleraepidemi hærgede Europa i årene 1848-61, hvilket kan forklare, hvorfor der kun optræder en enkelt kolerapatient på Flinholm. I en skrivelse fra Frederiksberg Hospital til den økonomiske forvaltning den 19. november 1936, blev det påpeget, som det også fremgår af figur 1, at belægningen på Flinholm i perioden 1907-36 ikke nåede et større omfang, men samtidig fastholdt Frederiksberg Kommune nødvendigheden af at have et beredskab for de indførte sygdomme.

Ligeledes blev det bemærket, at den stærke udvikling, der er i rejsesamkvem mellem forskellige lande, en udvikling der især skyldes lufttrafikken, "ikke usandsynligt vil kunne føre til, at Forekomsten af indførte Sygdomme paa Frederiksberg Kommunes Areal, i Fremtiden vil kunne blive større".⁸² Den globale rejseaktivitet var selvsagt medvirkende til hurtigere at føre sygdomme kloden rundt, men det fik som sagt ikke nogen indflydelse for epidemilazarettet Flintholm.

De sygdomme, der var repræsenteret på epidemilazarettet Flintholm, eller som var medvirkende til, at lazarettet blev holdt i beredskab, var i samtiden ofte frygtet på grund af manglende mulighed for behandling og heraf høj dødelighed. Flere sygdomme er siden udryddet grundet nye behandlingsmetoder og vacciner, andre sygdomme er opstået, og koster årligt millioner af menneskeliv på verdensplan. Et sidste tilfælde af kopper blev konstateret i Somalia i 1977, hvorefter WHO i 1980, erklærede sygdommen for helt udryddet.⁸³ Skarlagensfeber, der under epidemien omkring århundredskiftet var en alvorlig sygdom, behandles i dag med penicillin. Kolera er fortsat en udbredt og frygtet infektionssygdom, som til stadighed vil optræde i områder med dårlige sanitære forhold. Ifølge WHO Global Observatory, er det inden for de sidste 5-6 år primært Indien, Kina, Afrika og USA, der har været ramt. Ifølge Statens Serum Institut forekommer der på verdensplan 200-500 millioner koleratilfælde om året.

De sidste år på Flintholm

Bygningerne og forholdene på Flintholmgrunden vedblev imidlertid med at være udsat for kritik, man kan sige, at det efterhånden aldrende lazaret ikke helt fulgte med udviklingen andre steder i kommunen. De døckerske

telte på Flintholm vedblev at volde problemer, den 24. maj 1909 var de igen på dagsordenen i kommunalbestyrelsen. Teltene var ubrugelige og krævede omfattende istandsættelse. Lighuset var ligeledes oppe at vende, det var også ubrugeligt, og som bekendt lå det jo på et uheldigt sted, lige ved indkørslen.⁸⁴ På samme møde henvises der til en losseplads, som var blevet anlagt på den anden side af Flintholm, og som bevirkede at luften i området var skrækkelig dårlig, og samtidig var lazarettet blevet oversvømmet af rotter. I 1909 var man imidlertid sluppet for lossepladsen, og rotterne havde fået Ratin.

Som en del af den udbygning, der var rettet mod den vestlige del af Frederiksberg, blev området omkring Flintholm også beriget med et nyt elektricitetsværk i 1908: Finsenværket. Det kom til at ligge på det nuværende område mellem Finsensvej og vor tids nyanlagte Dirch Passers Allé, syd for gasværket. Den Gule Villa, der i dag anvendes som kulturhus, fungerede som funktionærbolig for elektricitetsværket.

Efterhånden som der blev anlagt nye veje i kommunen, hvilket særligt skete i perioden fra 1900 og frem til Første Verdenskrig, skete der også en udbygning af kloakeringen i Frederiksbergs ubebyggede områder.⁸⁵ I 1914 nåede anlæggelsen af kloaknettet den vestlige og nordlige del af kommunen, hvilket betød, at der endelig blev tilkoblet en kloakledning fra Flintholm til den kloak, der samme år var under udførelse på Finsensvej. Hermed kunne Flintholms septiktankanlæg rives ned, og man fik en noget mere hygiejnisk ordening på grunden.

Da belægningerne på Flintholm, også efter århundredskiftet, fortsatte med at være sporadiske, har der hos ægteparret Johannes og Ida Nielsen været mange lange perioder uden patienter. De to største belægninger på lazarettet efter århundredskiftet var i henholdsvis 1917/18, hvor der ifølge lazarettets patientregister var indlagt 79 skarlagensfeberpatienter, og senere i 1924/25, da der var indlagt 27 koppepatienter. Den spanske syge, der udviklede sig til en omsiggribende pandemi i årene 1918-20, var ikke repræsenteret på Flintholm. Patienter med den spanske syge blev i stedet indlagt på epidemiafdelingen på Frederiksberg Hospital. Sygdommen slog med sin ekstremt høje mortalitet, omkring 2-2,5 millioner europæere ihjel.⁸⁶

Den 10. juni 1921 meddelte kommunens tekniske forvaltning, at bygningerne på Flintholm trængte til en grundig restaurering; den ydre papbeklædning var gennemhullet og skulle udskiftes. Sokkel, vinduer og tag trængte også til en reparation. Ti år senere, i 1932, meddelte samme forvaltning, at teltene nu måtte rives ned. Beboelsesbygningen kunne, til nød, anvendes til brug for den gamle opsynsmand, Johannes Nielsen, men efter hans afgang skulle den rives ned. Flintholm blev ikke helt skudt i sænk, da forvaltningen mente, at de gamle barakker kunne bruges til patienter lidt endnu.

Forvalterparrets afgang

Johannes Nielsen døde den 23. november 1933, 72 år gammel. I et brev fra den 69-årige enke, Ida Nielsen, til Frederiksberg Kommune den 12. december 1933, ansøgte hun kommunen om pension: ”Jeg tillader mig herved at ansøge Frederiksberg Kommune om Pension efter min Stilling som Økonoma og Oldfrue paa Flintholm, hvor jeg har virket i ca. 41 Aar. Min afdøde Mand som i sin Tid blev pensioneret som Varmemester paa Frederiksberg Hospital fortsatte derefter som Bestyrer af Flintholm hvortil hørte Fribolig og Løn naar Hospitalet var i Brug. Desforuden oppebar han sin Pension som udgjorde Kr. 93,83 om Maaneden. Naar jeg nu henvender mig til Frederiksberg Kommune beder jeg kommunen venligst betænke mig med den Pension der kan tilkomme mig efter min Mand, og efter den Stilling som jeg har indtaget i de mange Aar paa Flintholm”. Ansøgningen er underskrevet ”Med Højagtelse, Ida Nielsen”.⁸⁷

Inspektøren fra Frederiksberg Hospital, I.P. Stibolt, der også havde modtaget et brev fra Ida Nielsen, fremsendte den 18. december 1933 et løsningsforslag til kommunaldirektøren. Han var bekendt med, at beboelsesbygningerne på Flintholm skulle rives ned ved forvalterens død, men han bad om, at Ida Nielsen fik lov til at blive boende på sin gamle arbejdsplads, i den vestre og gode ende af bygningen, ”med Tilladelse til at leje et Værelse ud til en Mand mod, at hun forpligter sig til at holde Etablisementet i sømmelig Stand”. Inspektøren forklarede, at ”man vil paa denne Maade tillige gøre

Frederiksberg, 1932. (Gengivet efter Frederiksberg. Minorerede matrikelkort 1811-1957)

Flintholm d. 12 December 1933.

Til

Frederiksberg Kommune.

Jeg tillader mig hermed at ansøge Frederiksberg Kommune om Pension efter min Hælling som Ghenoma og Olefru paa Flintholm, hvor jeg har boet i ca 41 Aar.

Min afdøde Mand som i sin Tid blev Pensioneret som Værnemester paa Frederiksberg Hospital forvaldt derefter som Bestyrer af Flintholm hvortil herte Friskolij og sin naar Hospitalen var i Brug. Desforuden oppebød han sin Pension som udgjorde Kr 93,13 om Maanedau.

Naar jeg nu henvender mig til Frederiksberg Kommune beder jeg Kommunens venlige Betenke mig med den Pension der kan tilkomme mig efter min Mand, og efter den Hælling som jeg har indlagt i de mange Aar paa Flintholm.

Med Højaften
Ida Nielsen

Ida Niensens ansøgning om pension til Frederiksberg Kommune, den 12. december 1933. (Frederiksberg Stadsarkiv)

Vel mod den gamle Dame og gøre det muligt for hende at blive boende i de vante Omgivelser, som det vil være hende en Hjertesorg at blive revet ud af".⁸⁸ Ida Nielsen fik lov til at blive boende, og hun blev årligt tildelt 1.242 kr. i pension og aldersrente. Hun boede på Flintholm frem til september 1938. I et sidste brev, som muligvis er til kommunalbestyrelsen, meddelte hun, "at jeg fraflytter min Bolig paa Flintholm den 29/9 1938. Samtidig fraflytter ogsaa mine Logerende".⁸⁹ Efter 41 år på Flintholm flyttede Ida Nielsen fra Finsensvej ind i Smallegade, og meget taler for, at Stibolt havde ret i sin antagelse om, at det ville være en hjertesorg for fru Nielsen at forlade Flintholm, for hun døde allerede få dage efter flytningen, den 1. oktober 1938.

Med Ida Niensens afgang fra Flintholm kan man sige, at lazarettets historie slutter. I 1940 blev den ene af de to patientbaracker og selve beboelsejendommen revet ned, og der var herefter kun plads til tolv patienter i en enkel bygning. Den overordnede plan gik ud på, at man ville rive Flintholm ned og sælge grunden til Frederiksberg Gasværk. Den 14. februar 1944 indkom en indstilling fra hospitalsudvalget, der efter overenskomst med Københavns Amtsråd anbefalede, at man helt nedlagde epidemilazaretet Flintholm. På anbefaling fra amtsrådet skulle man indgå aftale med

Københavns Magistrat om, at Københavns Kommune fremover modtog de patienter fra amtet, som efter epidemiloven var underlagt offentlig behandling. Indstillingen blev vedtaget.⁹⁰

Da Flintholm blev revet ned, blev grunden lagt ind under gasværket. I 1964 blev der imidlertid indgået en aftale mellem Frederiksberg og Gentofte kommune om, at A/S Strandvejsgasværket pr. 1. april 1964 skulle forsyne Frederiksberg Kommune med gas, og derfor lukkede gasværket ned for sin gasproduktion samme år.⁹¹ I 1980 blev der på tomten efter gasværket bygget et boligbyggeri, Solbjerg Have, af Frederiksberg Forenede Boligselskaber.⁹² Gasværkets store gasbeholdere der var blevet stående efter lukningen, blev revet ned i 2003, for at skabe plads til den nye bydel Flintholm. I 2004 åbnede Flintholm Station, hvor metroen, ring S-banen og S-banen til Frederikssund mødes. Området, som stadig er under udvikling, rummer diverse institutioner, boliger og forretningscenter.

Flintholm, der i perioden fra 1872-1944 spillede en rolle som nødlazaret for Frederiksbergs epidemipatienter, har altså ikke efterladt sig nogen fysiske spor. Grunden, som gården lå på, er blevet til en del af det nye byområde ved Dirch Passers Allé og Elga Olgas Vej. Da Jacob Nielsen Flindt tilbage i 1785 opførte sin gård med udsigt over markerne og langt fra alfarvej, havde han næppe forestillet sig, at den en dag skulle komme til at fungere som lazaret for patienter med epidemiske sygdomme, eller at han selv en dag ville komme til at lægge navn til en større bydel. På den måde kan man sige, at Flindts opførelse af gården tilbage i 1785, og den senere etablering af epidemilazaret Flintholm, alligevel har efterladt sig spor i den vestlige del af Frederiksberg Kommune.

Litteratur:

- Andersen, Lars Ole: Epidemiske sygdomme. (Medicinsk-historisk Museums småskrifter 1996)
- Bach, Michael, Bro, Henning og Mohr, Helga: Gennem veje og alléer på Frederiksberg. 2005
- Blegdamshospitalet i Kjøbenhavn 1879-1904 / udgivet af Københavns Magistrat. 1904
- Bro, Henning og Mohr, Helga: Frederiksberg Kommune 1858-2008. 2008
- Bro, Henning og Mohr, Helga: Boligkvalitet i 75 år – Frederiksberg Boligfond 1930-2005. 2005
- Bro Henning: Frederiksberg og hovedstadsregionens kommunalstruktur. (Frederiksberg gennem tiderne 2009)
- Fabritius, Albert: Frederiksberg Kommunestyre 1857-1957. 1957
- Frederiksberg Kommune 1858-1900 / udarbejdet af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. 1901
- Hansen, Else: Dengang lavede vi det hele selv. Økonomapersonalets og

Økonomaforeningens historie før 1960. 1991
 Kiple, Kenneth F. (red.): Cambridge World History of Human Diseases. 1993
 Knudsen, Lauge Steen: Den mystiske Sygdom. Den spanske Syge på Frederiksberg i 1918. (Frederiksberg gennem tiderne 2009)
 Meyer, Ludvig: Fremmedordbog. 8. udgave. 1924
 Nystrøm, Eiler: Frederiksbergs Historie. Bind 3. 1953
 Permin, Henrik og Dauv-Pedersen, Erik: Epidemihospitalerne i København. (Månedsskrift for praktiserende læger 2001)
 Statistisk Aarboek for København og Frederiksberg / udgivet af Københavns Statistiske Kontor. 1921

Kilder:

Frederiksberg Kommunalbestyrelses forhandlingsprotokoller, 1871-1944 (Frederiksberg Stadsarkiv, A 10)
 Frederiksberg Fattigvæsen (Frederiksberg Stadsarkiv, A 200)
 Frederiksberg Hospital (Frederiksberg Stadsarkiv, A 300)
 Frederiksberg Kommunes matrikulærsager (Frederiksberg Stadsarkiv, A 1209)
 Kommunalbestyrelsens sekretariat (Frederiksberg Stadsarkiv, A 10)
 Samling af Love, Vedtægter m.v. særlig vedrørende Frederiksberg Kommune. Frederiksberg Kommunalbestyrelse, 1928
 Årsberetninger fra Frederiksberg Fattigvæsen. Frederiksberg Kommune, 1871-1944

Noter:

- 1 Som det også blev gjort ved oprettelsen af Flintholm som hospital/lazaret, anvendes her i artiklen dels betegnelsen hospital og dels betegnelsen lazaret.
- 2 Nystrøm: Frederiksbergs Historie, 1953, s. 127.
- 3 Frederiksberg havde siden 1736 eksisteret som selvstændigt sogn sammen med Vesterbro. I 1747 blev sognet lagt sammen med Hvidovre (annekssogn). Frederiksberg som var hovedsogn, kom ved sammenlægningen til at fungere som det administrative centrum. Bro: Frederiksberg gennem tiderne, 2009, s. 73.
- 4 Lampevej blev netop anlagt i 1765 i forbindelse med salget af de kongelige hømærker. Den gik fra Falkoner Allé til vor tids Flintholm Allé, og blev senere, i 1811, forlænget til kommunegrænsen. Pr 1. januar 1906 blev vejens navn imidlertid ændret til Finsensvej og Howitzvej. Et uopklaret rov mord på Lampevej i 1889 havde nemlig sat vejen i et så dårligt lys, at kommunalbestyrelsen på et møde den 15. maj 1905 valgte at give vejen nyt navn. Bach, Bro og Mohr: Gennem veje og alléer på Frederiksberg, 2005, s. 114.
- 5 Der foreligger ikke nogen forklaring på, hvorfor navnet Flindt blev kædet sammen med ordet holm, jf. Flintholm. Men da det vestlige og nordlige område af Frederiksberg bestod af engområde, og holm betyder en lille ø, kan det henvise til at grunden gården lå på, var omgivet af vådt engområde.
- 6 Ifølge en beretning fra stadslandinspektørens kontor, 14. august 1934, optræder navnet Flintholm første gang 4. september 1811, på et skøde i forbindelse med salg af gården til en Svend Hansen. Frederiksberg Kommunes matrikulærsager.
- 7 Beretning fra Stadslandinspektørens kontor, 14-8-1934, Frederiksberg Kommunes matrikulærsager.
- 8 Den lille træbygning til epidemipatienter var blevet opført i 1866 på den nordlige del af fattighusets grund på Lampevej. Frederiksberg Kommune 1858-1900, 1901, s. 88.

- 9 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 28. september 1871.
- 10 Årsberetning fra Frederiksberg Sogns Hospital, 1871.
- 11 Borgermødet handlede overordnet om, hvorvidt Frederiksberg skulle indlemmes i Københavns Kommune. På det velbesøgte borgermøde var der udbredt enighed om, at Frederiksberg ikke skulle indlemmes i København. Den resolution, der blev udarbejdet på mødet, havde tre klare budskaber: Man ønskede ingen indlemmelse i Københavns Kommune, derimod ønskede man en adskillelse af Hvidovre og Frederiksberg, og herefter status til Frederiksberg som selvstændig kommune. Bro: Frederiksberg og hovedstadsregionens kommunalstruktur, s. 78, (Frederiksberg gennem tiderne 2009).
- 12 Bro: Frederiksberg og hovedstadsregionens kommunalstruktur, s. 78-80, (Frederiksberg gennem tiderne 2009).
- 13 Frederiksberg Kommune 1858-1900, 1901, s. 48-49.
- 14 Frederiksberg Kommune 1858-1900, 1901, s. 144-147.
- 15 Bro: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 177-178.
- 16 Frederiksberg Kommune 1858-1900, 1901, s. 74.
- 17 Bro: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 177-179.
- 18 Bro: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 181.
- 19 Beretning fra Frederiksberg Sogns Fattigkommission 1871-72, i Kommunalbestyrelsens trykte forhandlinger, 1868-74, s. 97.
- 20 Beretning fra Frederiksberg Sogns Fattigkommission 1872-73, i kommunalbestyrelsens trykte forhandlinger, 1868-74, s. 119.
- 21 Erklæring fra Frederiksberg Kommunalbestyrelse, 21. september 1872. 1901 nr. 502, Sekretariatet.
- 22 Erklæring fra Frederiksberg Kommunalbestyrelse, 21. september 1872. 1901 nr. 502, sekretariatet.
- 23 Jf. skøde af 4. maj 1872 overgår gården Flintholm til Frederiksberg Kommune på auktion. Frederiksberg Kommunes Matrikulærsager, 7b.
- 24 Mohr: Frederiksberg kommunehistorie, 2008, s. 59-70.
- 25 Bro: Frederiksberg og hovedstadens kommunalstruktur, s. 77-80 (Frederiksberg gennem tiderne 2009).
- 26 Mohr: Frederiksberg Kommune 1859-2008, 2008. s. 68-69.
- 27 Hansen: Dengang lavede vi det hele selv, 1991, s. 34.
- 28 Mohr: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 60-62.
- 29 Beretning fra Fattigkommissionens årsberetning, 1871-72, s. 120, i Kommunalbestyrelsens trykte forhandlinger.
- 30 Permin og Daw-Petersen: Epidemihospitalerne i København, s. 747-50 (Månedsskrift Praktiserende læger, 2001).
- 31 Ordet epidemi kommer fra græsk og betyder: den over et folk udbredte sygdom. Andersen: Epidemiske sygdomme, s. 3, (Medicinsk Historisk Museum, 1996).
- 32 Man kan tale om en epidemi, når en smitsom sygdom breder sig hurtigt i en befolkningsgruppe inden for et bestemt område. I Danmark defineres en sygdom som en epidemi, når antallet af sygdomstilfælde fordobles på en uge. Bliver sygdommen verdensomspændende kaldes den for en pandemi, jf. global epidemi. Af kendte epidemier kan nævnes byldepesten, koleraen som huserede i Europa i midten af 1800-tallet, samt Den spanske Syge. wikipedia.org/wiki/epidemi
- 33 Andersen: Epidemiske sygdomme, (Medicinsk Historisk Museum, 1996) .
- 34 Permin og Daw-Petersen: Epidemihospitalerne i København, s. 745 (Månedsskrift Praktiserende læger, 2001).
- 35 Danmarksgade blev nedlagt i 1971. Bach, Bro og Mohr: Gennem veje og alléer på Frederiksberg, 2005, s. 84.
- 36 Mohr: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 77.
- 37 Beretning fra Frederiksberg Sogns Fattigkommission 1872-73, i Kommunalbestyrelsens trykte forhandlinger, 1868-74, s. 120.
- 38 Beretning fra Frederiksberg Sogns Fattigkommission, 1872-73, i Kommunalbestyrelsens trykte forhandlinger, 1868-74, s. 120.
- 39 Siden Kommunehospitalet blev bygget i København 1853 havde det huset epidemipatienter i det omfang, det lod sig gøre. Men for at få plads til alle kommunens patienter, oftest tyfus- eller kopperamte, måtte der indrettes lazarettet flere forskellige steder. Her kan nævnes Enigheds-

- værn, Frue arbejdshus v. Nørrevold, en træbarak v. Kløvermarken og det Borgerlige Ekserserhus i Dronningensgade. Blegdamshospitalet” i København, udgivet på vegne af Københavns Magistrat. 1904, s 10-17.
- 40 Grundet pladsmangel til epidemipatienter byggede Københavns Kommune Blegdamshospitalet, som åbnede dørene for patienter 1. april 1879. Det fungerede som hospital i næsten 100 år, frem til 1. april 1975 hvor det blev overdraget til Rigshospitalet. Den 1. juli 1978 flyttede epidemiafdelingen ind på Tagensvej i dels gamle og dels nye bygninger. I dag ligger Panuminstituttet på Blegdamshospitalets gamle grund. Permin og Dauv-Pedersen Epidemihospitalerne i København , s. 745-66 (Månedsskrift Praktiserende læger, 2001).
 - 41 Brev fra Sundhedskommissionen til Kommunalbestyrelsen, 7. august 1884, 1901. N. 502, Sekretariatet.
 - 42 Brev fra Sundhedskommissionen, 7-8-1884, 1901.N.502, sekretariatet. Ordet økonomi henviser i forhold til nutidig opfattelse af ordet ikke til forvaltning af penge, men dækker over: Rum i en Lejlighed, der ikke er bestemt til Beboelse, men til Brug for Husførelsen, Køkken, Spisekammer osv. Ludvig Meyers fremmedordbog, 1924.
 - 43 Brev fra Fattigkommissionen, 18-11-1884, 1901.N.502, Sekretariatet.
 - 44 Brev fra ”Udvalget for Indretning af Epidemilazarettet paa Flintholm”, 16-12-1884, 1901.N.502, Sekretariatet.
 - 45 Brev fra ”Udvalget for indretning af Epidemilazarettet paa Flintholm”, 16-12-1884, 1901. N.502, Sekretariatet.
 - 46 Beretningerne fra Fattigvæsenet, og senere Hospitalsvæsenet, er år for år trykt sammen med kommunalbestyrelsens årlige forhandlingsprotokoller.
 - 47 Befolkningstal fra Statistisk Aarbog for København og Frederiksberg, 1921, s. 1.
 - 48 Frederiksberg Kommune 1858-1900, 1901, s. 103.
 - 49 Fabritius: Frederiksberg Kommunestyre, 1957, s. 151.
 - 50 Andersen: Epidemiske sygdomme, s. 15 (Medicinsk Historisk Museum, 1996) .
 - 51 Mohr: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 70.
 - 52 Frederiksberg Kommune 1858-1900, 1901, s. 227.
 - 53 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 1. september 1892, ad 2.
 - 54 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 1. september 1892, ad 9.
 - 55 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 1. september 1892, ad 9
 - 56 Selvom der er lavet forbedringer med rør og beholder ved brønden, er vandforsyningen stadig mangelfuld. Vandet i rørene vil temmelig sikkert fryse til om vinteren, og dertil kommer, at brønden kun kan levere 50-60 tønder vand i døgnet, der pumpes op med håndkraft. Brev fra Sundhedskommissionen til Kommunalbestyrelsen, 27. september 1892. 1901. N. 502, sekretariatet.
 - 57 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 1. september 1892, ad 9.
 - 58 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 1. september 1892, ad 9.
 - 59 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 23. marts 1893, ad 5.
 - 60 Siden gassen var blevet indført på Frederiksberg i 1860'erne havde Det danske Gaskompagni haft ansvaret for forsyningen af gas i kommunen. Bro: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 262-271.
 - 61 Den omtalte ”kaloriske maskine” blev opfundet i 1833 af John Ericsson (1803-1889). I stil med dampmaskinen er det en varmluftmaskine, der anvender vanddamp som drivkraft. Salmonsens Konversationsleksikon, anden udgave bind 4.
 - 62 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 23. marts 1893, ad 5.
 - 63 I 1893 flyttede amtssygehuset fra Ryesgade, ind i nye bygninger på Bergersvej (Nylandsvej). De fleste af bygningerne eksisterer fortsat og hører i dag under Frederiksberg hospital. Mohr: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 75.
 - 64 Overenskomsten af 11. og 17. november 1892, i Samling af Love, Vedtægter mv. særligt vedrørende Frederiksberg Kommune, 1928, s. 26.
 - 65 Frederiksberg Kommune 1857-1900, 1901, s. 147.
 - 66 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 7. november 1895, ad 5.
 - 67 Skarlagensfeber er en ufarlig streptokokinfektion, der kendetegnes ved halsbetændelse, feber og udslæt. Endvidere er en rød tunge kendetegnende ved sygdommen, der oftest rammer børn. Smitten spredes ved direkte kontakt eller ved luftbårne dråber.
 - 68 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 19. juni 1899, ad 10.

- 69 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokoller, 28. maj 1900, ad 5.
- 70 Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 19. juni 1899, ad 10.
- 71 Mohr: Frederiksberg Kommune 1858-2008, s. 321.
- 72 Statistisk Aarbog for København og Frederiksberg, 1921, s. 1.
- 73 Bro: Frederiksberg og hovedstadsregionens kommunalstruktur, s. 85 (Frederiksberg gennem tiderne 2009).
- 74 Afdelingerne blev inddelt i en kirurgisk, en medicinsk, en afdeling for hud og kønssygdomme, en for sindssyge samt en epidemiafdeling. Kommunalbestyrelsens forhandlingsprotokol, 27. oktober 1902, ad 1.
- 75 Derudover bestod afdelingen af to enestuer, thekøkken, bad, kloset, skyllerum, rekvisitrum og en funktionærbarak med isolationsbygning. I en muret bygning forefandt maskinrum, vaskeri, desinfektionsrum, linnedrum, samt bolig for stedets funktionærer. Frederiksberg Fatigvæsens årsberetning, 1901-1902, Hospitalsvæsen stk. B.
- 76 Mohr: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 321-323.
- 77 Mohr: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 279-281.
- 78 Hansen: Dengang lavede vi det hele selv, 1991, s. 20-22.
- 79 Herefter Johannes Nielsen, da det er det navn, han optræder under i breve m.v.
- 80 En belægningsdag på Flintholm blev i alt honoreret med 6 kr. og 20 øre pr. dag. Brev fra Fatigkommissionen til Kommunalbestyrelsen, 23. februar 1899, 1901.N.502, Sekretariatet.
- 81 De år, hvor der ikke er noteret noget om patientbelægningen på Flintholm, er årene fra 1891-92 til 1897-98, og om årene 1903-04 og 1904-05.
- 82 Brev fra Frederiksberg Hospital til den økonomiske forvaltning, 19. november 1936. Frederiksberg Hospital.
- 83 Kilde: Statens Serum Institut, 2010.
- 84 Frederiksberg Kommunalbestyrelse, 24. maj 1909.
- 85 Bro: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 237-239.
- 86 Knudsen: Den mystiske Sygdom. Den spanske Syge på Frederiksberg i 1918, s. 27 (Frederiksberg gennem Tiderne 2009).
- 87 Brev fra Ida Nielsen til Kommunalbestyrelsen, 12. december 1933, Frederiksberg Hospital.
- 88 Brev fra inspektør Stibolt til Kommunaldirektøren, 18. december 1933, Frederiksberg Hospital.
- 89 Brev fra Ida Nielsen, 29. september 1938, Frederiksberg Hospital. Brevet er uden modtager.
- 90 Frederiksberg Kommunalbestyrelse, 14. februar 1944 (for lukkede døre).
- 91 Bro: Frederiksberg Kommune 1858-2008, 2008, s. 262-271.
- 92 Bro og Mohr: Boligkvalitet i 75 år, 2005, s. 102.

Linda Ottsen, født 1968. Cand.mag. i historie og italiensk fra Københavns Universitet 2008. Arkivar ved Frederiksberg Stadsarkiv 2009-10. Arkivar ved Gladsaxe Byarkiv siden oktober 2010.